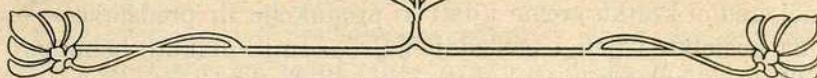

СРД

Год. V.
God.ДУБРОВНИК,
DUBROVNIK, 15. августа
augusta 1906.Бр. 7.
Br.VELIČANSTVENA ŠETNJA
MADAM - POMPADURE

или - - - - -

(Što je rekô Vuk Vrčević)

„ali je bolja naravska ali učena“

od * * * * *

Stevana Sremca.

I.

Već čitave dve* tri nedelje ranije ni o čem se po kafanama i po kućama nije toliko govorilo kao o nekom pozorištu, koje je već na mesec dana ranije počelo javljati da dolazi u grad.

A reklame su bile i mnogobrojne i izvrsne. Sve jedna reklama drugu stizala i nije dala — što rekli — gradaanstvu oka otvoriti, načuditi se i odmoriti se. Od kako je valjda zasnovan taj grad, to je bila prva reklama te vrste i zato jeste silno zainteresovala patrijarhalne građane, koji su dотле naučili da saznaju novosti samo od opštinskog dobošara.¹ Najpre su po zidovima bili zalepljeni neobično veliki plakati a na njima krupnim pismenima bile su napisane cigle ove tri reči: »Oni zaista dolaze!« Posle dva dana bili su zalepljeni drugi plakati opet s velikim pismenima a ovim kratkim sadržajem: »I bave se samo tri dana.« Posle dva dana sledovaše i treći plakati s ovim sadržajem: »Dolaze i zadržavaju se u Nišu samo tri dana do sad u gradu tom nevideni, Bogom obdareni, umetnici.« Za tim i četvrti plakati i na njima je pisalo: »Jeste, nepobitna je istina, da u Niš zaista stižu jedinstveni u svetu umetnici:

* Ostavljamo književniku, profesoru Sremcu, da piše svojim narječjem.

¹ Bubnjar.

sinjor Moreto i sinjorina Pepita; i baviće se u vašoj gostoljubnoj sredini kratko vreme i dati tri produkcije ili predstave! — I na posletku i peti i poslednji naj opširniji plakati behu po lepljeni po zidovima, i na ovima je stajalo ovo:

»Dakle nesumnjiva je istina, da sutra 21. maja 1891. g. stiže u Niš odlična trupa četveronožnih umetnika, majmuna i kučića, kojom trupom dirigira sinjor Marčelo Marčeli. U trupi se nalazi i jedinstveni u svemu civilizovanom svetu čuveni i burnim aplauzmanom svuda pozdravljeni umetnik i glumac, majmun sinjor Moreto, koji je svojom nenadmašnom veštinom i igrom u stanju i naj ozbiljnijeg da nasmeje a ravnim načinom i naj okorelijeg i naj surovijeg do suza da trone, što je već toliko puta pred tolikim monarsima i velikodostojnicima i čuvenim diplomatama u Evropi i u svima ostalim častima sveta svojom nenadmašnom komičnom i tragičnom igrom zaista i dokazao, a što još naj bolje dokazuju grudi gospodina direktora sinjor Marčela Marčeli-a, koje su (radi te nenadmašne i do sad još nevidjene igre) okićene i dekorirane mnogim odličnjama ili dekoracijama sviju većih evropskih dvorova kako monarhičnih tako i republičnih država ne samo evropskih, nego i azijskih, afričkih i američkih.

Uz čuvenog sinjor Moreta slobodni smo obratiti pažnju poštovanog publikuma i na sinjorinu Pepitu, koja je u igri dostojan partner¹ nenadmašnom i u svetu jedinstvenom umetniku sinjor Moretu.

Prva će predstava biti 21. maja o. g. na sam dan cara Konstantina i carice Jelene, dakle u čast i za spomen visokih pokojnika, u čijem rodnom mestu i daje trupa predstavu.

Predstava će se davati u hotelu kod Raponje.

Mole se sugrađani cara Konstantina i carice Jelene da izvole što obilnije posetiti ovu predstavu, ovaj doista pravi triumf dresure, nauke i veštine u XIX. veku.

Cena: I. red: dinar; II. red: pola dinara. Deca i vojnici (do narednika zaključno) plaćaju 0-30 para dinarskih.

Dodite dakle, jer samo tri dana traje!

Moleći za mnogobrojnu posetu

Publikumu ponizni

Marčelo Marčeli.«

¹ Druga.

II.

O pozorištu i o predstavama skoro je svud u svetu podjeljeno mišljenje, pa jedni misle ovako a drugi onako. Jedni tvrde, da je pozorište jedna kulturna i korisna ustanova; da je ono narodna škola i zato ga i sami posećuju često i agituju da ga i drugi posećuju. Drugi opet poriču to, i vele, da je pozorište jedna zaludnica, luksus, pa čak i da se je razvrat i da kvara pravi, i ne samo da ga sami ne posećuju nikad, nego i druge odvraćaju od pozorišta pa se čak i hvale: kako voliju te pare dati za Ćebapčić¹ i dobro vino nego za pozorište. Tako su dakle o dramskom pozorištu podeljena mišljenja svud u svetu, pa i u slavnom i carskom gradu Nišu, ali o ovom očekivanom, majmunskom pozorištu, za čudo da je mišljenje bilo nepodeljeno! Svi su se silno zainteresovali za nj. Svi su priznavali potrebu i umesnost takovog jednog pozorišta i svi su ga jedva čekali da stigne i svi se rešili da ga posete.

Mnogi se očevi tek pred dolazak ovog majmunskog pozorišta setiše da imaju čeri udavače i da ih treba već pomalo izvoditi među svet, i oni se svi na prvu napomenu svojih žena ili čeri odmah rešiše da idu. Čak i oni povučeni građani, oni koji nikome ne čine posete, koji idu samo okružnom načalniku i predsedniku suda na slavu; čak i oni koji posećuju samo Svetosavsku zabavu; i oni koji izvode svoju porodicu samo po jedared ili dvared godišnje međ svet, — a to je, kad slavi crkva Sv. Panteleja i na Cveti, kad je „limunacija“ u gradu, — i oni se svi rešiše, da izvedu svoje ukućane u to pozorište. Svi su oni po nekoliko puta za poslednja dva dana glasno pročitavali onaj poslednji naj duži plakat majmunskog pozorišta sinjor Marčela Marčeli-a.

To je i bio uzrok te je na dan cara Konstantina u veče sala u Hotelu kod Raponje bila prepuna odlična sveta. Bogatstvo i vlast i otmenost i učenost toga grada beše tu bogato zastupljena. Čak je i profesor prirodnih nauka poveo ceo treći razred gimnazije, da bi deca videla „pretka“ današnjeg čoveka (jer čovek proizlazi od majmuna, tvrdio je on prije — držeći

¹ Ćebapčić, čevâp * = meso isječeno na komadiće i ispečeno na ražnju.

se Darvina, a stoga je došao u užasan sukob sa gosp. katihetom — i postao mu nepomirljiv neprijatelj — koji je opet, držeći se Biblije, tvrdio da čovek proishodi od Adama i Eve); a posle vodio ih je još i s toga, da bi decu, mlađe Srpčiće, što više oduševio za izučavanje prirodnih nauka, da bi se tako vremenom i mi Srbi što pre izjednačili s drugim sretnijim i naprednjim kulturnim narodima pomoću prirodnih nauka, čija je nesumnjiva budućnost u veku pare, električne i železnice.

Sala je dakle bila prepuna, a to što je sala bila tako puna, to je i bio uzrok, te pisac ovih redaka nije mogao prve predstave dobiti mesta, nego se s mnogima i mnogima — gundajući naravno glasno — vratio. Bilo je čak i neprijatnih prizora pred tako punom kućom. Gospoda predsednikovica, na primer, izašla je demonstrativno i naterala i supruga da i on izade, samo zato što je njena krvna neprijateljica, gospoda načalnikovica, sedela u redu ispred nje. A bilo je i gorih i strašnijih prizora. Neki su se čak i potukli zbog mesta. Nema smisla da ih krijem, pošto je skandal bio javan i znala za njega i govorila o njemu isto kao i o majmunskim produkcijama cela varoš. Potukli se kišobranima poštari Paja i telegrafista Raja (koji je čak i hugista bio i prezirao stoga poštare kao jednu mnogo nižu felu).

Pisac pak ovih redaka, kako nije imao ni sedišta ni kišobrana, našao je za naj pametnije da se mirno vrati kući tešćeći se kao svaki pametan i iskusni čovek, da je ovako skoro još bolje. Možda je sve ovo koješta, reklama i švindleraj¹ i ništa više! Ko zna, koliko će njih sutra zakukati za u ludo bačenim parama i onda je dobro za one, koji nisu dobili mesta. A ako je nešto odista lepo, nečuveno i neviđeno još u gradu ovom, onda to znači, da će sutra sve to još lepše, još neviđenije i nečuvenije izgledati, i onda za one, koji sutra budu gledali, tim bolje. Svakako je bolje vratiti se lepo i mirno kući, leći spokojno, zaspasti mirne savesti i zadovoljan se probuditi i sutra ujutru kupiti biletu a u veče otici na tu majmunsku predstavu, nego proći onako grozno, kao što prodoše ona malo čas spomenuta prgava dvojica, onaj nestrpljivi poštari Paja i ponositi hugista Raja, koji su zbog onog publičnog skandala oterani

¹ Njem.: obmana, prijevara.

u policiju i tamo sva tri dana odležali u zatvoru pa i ne vidieli sinjor Moreta i njegovu nenadmašnu veštinu, komičnu i tragičnu igru njegovu, kojom ume naj ozbiljnijeg da nasmeje i naj surovijeg i naj okorelijeg čovjeka do suza da trone.

Sutra će se, tešio se pisac, sem toga čuti i sud, stručan i raznovrstan sud o večerašnjoj produkciji; sutra će se naj bolje videti, je li sve ovo samo jedna drska i preterana američanska reklama, ili je ta reklama samo jedna bleda i slaba reč prema doista umetničkoj i bogodanoj igri u svetu čuvenoga sinjor Moreta!

Tako se tešio pisac. I dok su Paju i Raju ter li u policiju, pisac ovih redaka mirno je i spokojno išao svojoj kući i svojoj nauci, tešeći se u sebi onom narodnom rečju: „Starije je jutro od večera!“ . . .

III.

Pa tako je i bilo.

Sutradan nije se ni o čem drugom govorilo, nego samo o nenadmašnoj igri „sinjor Moreta“, koji se odmah u prvoj sceni pokazao kao pravi umetnik. Publika je odmah osetila, da pred sobom ima veštaka prvog reda („s kojim bi se i naj veći narodi s pravom ponositi mogli“), i osetila je odmah, da je uloga u jakim rukama. Jednom reči „sinjor Moreto“ odmah je osvojio simpatije sve publike, i one šire publike koja samo oseća a tako isto i one elite, koja i oseća ali i rezonuje i uporeduje. I po kućama i po kafanama samo se pričalo o sinočnjoj predstavi; o direktoru Marčelu Marčeli-u, o njegovom nemornom trudu; o njegovoj velikoj pedagoško-dresurskoj podobnosti i uspehu, koji mu je krunisao trud, i o doista zaslужenim odlikama, mnogobrojnom ordenju, koje mu je krasilo grudi. (Pokazao je čak i zlatan lanac i sahat i ukrašen dragim kamenjem poklopac od sahata, koji je dobio od Nj. V. Belgijskog kralja.). Govorilo se o preciznoj igri glumaca i glumica, i tu je pored simpatičnoga „sinjor Moreta“ pridobila simpatije publike i mala vužljasta pinčika „sinjorina Pepita“, koja je neobično lepo predstavljala Madam-Pompaduru, kad se na kolima povezla u šetnju iz Versalja u čarobni letnjikovac Trianon.

Sve-sve, ali tek o „sinjor Moretu“ naj više se govorilo i naj više se on hvalio. On je, tako reči, bio junak ne samo si-

noćnjega večera, nego i sutrašnjega celoga dana. A on se u ostalom naj češće i javljao na pozornicu. Vanredno je lepo predstavljaо mladog kapetana („Capitano Moreto“; u talijanskoj uniformi, naravno) kako egzercira vojsku. Vojnici su radili izvrsno; red i disciplina jedinstvena, sve je izvedeno precizno, pravo pruski! Glavni inspektor — a to je bio sam glavom gospodin direktor Marčelo Marčeli — bio je potpuno zadovoljan, i on je javno pred vojskom i mnogobrojnom publikom pohvalio „kapitana sinjor Moreta“ i odlikovao ga skinuv sa svojih sopstvenih grudi orden i prikačivši ga na grudi vrednoga i hrabroga kapetana Moreta. Suze radosnice zablistaju se tada u očima i publike u parteru a možda i onih vojnika na pozornici (jer odlika njihovog komandanta bila je u isto vreme i njihova odlika).

Još je lepši bio onaj drugi komad. Tu je sinjor Moreto predstavljaо istog kapetana ali kao od neprijatelja uhvaćenog vojenog špiuna. Pozornica je predstavljala bojno polje; silni šatori u pozadini i još dalje silna vojska, ali sve je mirno kao za vreme primirja. Napred jedan naj veći šator, sa stražom pred šatorom, to je šator generalisimusov. Pred taj šator je doveden „kapitano Moreto“ vezanih ruku. Kao patriota i poslušan i dobar vojnik žrtvovao se, metnuo glavu u torbu i prerušen u odelo neprijateljskog vojnika prešao kao vojeni uhoda, da uhodi neprijateljsku vojsku. Ali ga izdaše njegove sopstvene blagorodne crte lica i „kapitano Moreto“, i ako vešto prerušen, bude poznat, uhvaćen i doveden pred ratni sud. Bio je pogružen i zburjen neko vreme, kad su ga uhvatili s generalštabnom kartom i planovima i doveli pred generalisima (opet majmuna kao i sam što je, samo većeg majmuna). Direktor Marčeli predstavljaо je sada adutanta glavno komandajućega i postavljaо mu je pitanja a on, Moreto — odgovarao je mimikom. Posle se već osmelio, pregoreo je zar život, pa je počeo pljuckati pa čak i namigivati na ratni sud. Čak je htio po majmunskom običaju da bište generalisima, ali se na siktanje direktora Marčelia brzo trže. Naročito je lepo izveo onu scenu, kad je ratnim sudom osuđen na smrt, smelo i hladnokrvno stao pred naperene puščane cevi i pao pogoden u grudi od šest kuršuma kao žrtva dužnosti.

„Suze žalosnice“ zablistaše se sada u očima ne samo nežnih dama, nego čak i mnogih okorelih ljudi pri ovom dirljivom prizoru, kojega sinjor Moreto tako majstorski izvede! . . .

Sudelovao je i u onoj šetnji madam-Pompadure iz Versalja u Trianon, ali tu već nije, kažu, imao da pokaže Bog zna kakvu umetnost, jer je to bila samo jedna od naj sporednijih uloga njegovog bogatog repertoara, jedna epizoda; igrao je tu samo onog kočijaša, koji vozi madam-Pompaduru u Trianon.

Eto, to se sve pripovedalo sutradan i o tome se samo govorilo. Iz svega se moglo lepo razabratи da je sve vanredno lepo bilo i da je vredno bilo i poslednju paru odvojiti, od usta otkinuti pa otići i videti čudo moderne pedagogije i dresure sinjor Marčelia.

Jednom reči, obasipan je hvalom i program, i direktor, i njegova trupa. A koliki je silan bio utisak igre majmunske na gledaoce, naj bolje je ilustrovaо to onaj roditelj koji je, ljutit na tupavost svoga poroda, sravnio svoga sina s majmunom; upravo nije ga sravnio, nego mu obesio o nos majmuna i ovoga inteligenciju i rekao mu da je niži čak i od majmura.

A to je bilo o ručku. I baš mu u pameti bil kako je Moreto posluživao goste (kao Speiseträger i Weinbursch) i čudio mu se u sebi, kako je to majmun sve lepo posvršavaо pa niti se sapleo, niti šta pros'o, ispustio i razbio, kad mu sin donese iz kujne čanak čorbe, pa se saplete, pade, prosu čorbu i razbi tanjur.

Tada je kao nikad dotle planuo nesretni otac i ošamariv sina izrekao ove strašne riječi:

— Pa, bre, magare nijedno, Talijan *majmuna* mogaše da vospita, a *teb'* ne mogu da vospitavam ni ja ni učitelj!! . . . On vospitava jednog skota beslovesnog, jednog *šebecka*, a ja ne moga' tebe, jednu, što se kaže, kristijansku pravoslavnu dušu da vospitam!!! . . .

*

Pa i sam ozbiljni naučar, naj kompetentniji i naj stručniji za te stvari, sam gospodin profesor prirodnih nauka, i on je bio ushićen igrom i věstinom sviju a naročito sinjor-Moretovom. Dugo nije mogao zaspati; jer ga sad stade interesovati

sem igre još i fela majmuna. Čuo je, istina, da ga zovu „sinjor Moreto“, ali to mu nije bilo dosta; to je ime komedijaško, psevdonim za umetnika. Ali koje mu je pravo, naučno, latinsko ime, to nije znao i to ga je grdno jedilo i kopkalo skoro celu noć i nije mu dalo oka sklopiti. Tu partiju iz Zoologije znao je vrlo dobro; temat za profesorski ispit i doktorska dizertacija bila je baš o majmunima, dakle tu je bio, što rekli, kod svoje kuće, pa ipak nije mogao da kaže i odredi, ovako iz publike, ko je u stvari taj „sinjor Moreto“, pod kojim je imenom u nauci poznat?! Ko je ta *Simia*? Je li taj „sinjor Moreto: *Inuus ecaudatus*, ili je *Chrysorthrix sciurea*? Ili je možda: *Semnopithecus entellus*, ili čak baš i onaj *Lagothrix Humboldtii*? ...

Nije mogao nikako tačno da opredeli ni pomoću Brema, kojega je imao u svojoj biblioteci i kojega je — ustajući tu noć dvared iz kreveta — uzaman prelistavao. Najzad reče: „Starije je jutro od večera“, pa leže opet u krevetu i predade se snu, rešen da sutra izmoli (u naučnom cilju) „sinjor Moreta“ od sinjor Marčeli-a i da ga u kabinetu podvrgne naučnoj analizi držeći đacima tom prilikom i jedno iscrpno predavanje o *Simia*-ma.

Sutradan je pismom, a i usmeno, zamolio sinjor Marčeli-a da mu pošlje samo na jedan čas „sinjor Moreta“ ali, naravno, bez ikakva kostima. Sinjor Marčeli se rado odazvao molbi gosp. profesora, jer je i sam jako cenio prirodne nauke i priznavao im ogromnu čak i vaspitnu važnost, ali zapitan za pravo ime Moretovo, izrazio se, da ni sam ne zna ono latinsko naučno ime „sinjor-Moretu“. Kad ga je, veli, kupio od turskih Cigana, imao je drugo ali opet ne naučno i latinsko ime, zvao se, veli, prosto: *Jusuf, šebek-efendi*, a on mu je, veli posle — nalazeći da to grubo anadolsko ime nikako ne stoji u harmoniji sa njegovim sjajnim darovima duha — dao kraće i kulturnije ime: „sinjor-Moreto.“ To je sve što je znao da kaže o Moretu i kao o majmunu i kao o veštaku.

Ali ga je rado dao, kad je samo u interesu nauke. I „sinjor Moreto“ je bio donet u jestastvenički kabinet. Tu su bili iskupljeni đaci. Profesor je držao opširno i iscrpno predavanje o majmunima. — Đaci su propitivani, profesor mu odredio

ime, našav analizom, da je najbliži, ako nije baš i sam: *Lagothrix Humboldtii*, ali je predavanje, na žalost, morao prekinuti zbog grdnog nemirluka i bezobrazluka sinjor-Moretova!... (Oteo se od čuvara i skočio na lampu, koja je visila na sred sobe; okačio se repom, bekeljio se i pljuvao, porazbijao neke flaše, i što sve nije uradio!)

Pa ne samo to, što je došao u nezgodan položaj prema dacima zbog lakomislenih postupaka sinjor-Moreta (jer to je bilo pa i prošlo), nego mu se tek sad popeo na vrat i pristao na muku još i njegov nepomirljivi neprijatelj gosp. kateheteta istoga zavoda. Raspitao i čuo ovaj odmah, kako je, šta je majmun radio i kako ga je gosp. prirodnjak u početku svoga predavanja opet nazvao „praočem roda ljudskog“ — i potvrdio to Darvinom i Heklom — i kako se posle taj „praočac“ pokazao posve bezobrazan u samom hramu nauke, pod samim prosvetnim krovom. Kao načelni i lični protivnik profesora prirodnih nauka, gospodin katiheta je to jedva dočekao, da se ovom prilikom naplati sa svojim upornim protivnikom, i zato je sve ovo — ovo naučno predavanje — oglasio kao javan skandal i tražio odmah od direktora, da se odmah sazove profesorska sednica.

Sednica je bila doista sazvana, bila je neobično burna i na njoj je rešeno: da se naj strožije, pod pretnjom isključenja iz škole, zabrani dacima i više i niže gimnazije pohadanje majmunskega pozorišta s dodatkom da, koga baš toliko interesuje taj predmet i nauka, može naučnu radoznalost svoju zadovoljiti i Šraberovim zoološkim slikama.

— Vi im dakle zatvarate vrata hrama nauke!? derao se gosp. prirodnjak. Jesmo li se vratili u doba najernje reakcije i inkvizicije. Žalosno! I po stoti put žalosno!!...

Ali mu sve to nije pomoglo. Rešenje sedničko ostalo je u snazi.

Gosp. kateheteta je krišom triumfovao. Kao dobar hrišćanin nije se smeо javno radovati i rugati nesreći svoga bližnjega, ali je onom pritajenom radošeu trljao ruke, češljao kosu i bradu i govorio: „Jà-jà! Ja kako!

A gosp. prirodnjak je otišao iz škole nepobeden, istina, ali kao ubijen, šapćući: Naučne se istine ne ugušuju grubom

У Н И В Е Р З И Т Е С К А Б И Б Л И О Т Е К А

klerikalnom silom. Ne zaboravite to, kolege! dreknu gnjevno i jetko prirodnjak pri izlasku: „*E pur si muove!*“! Ne zaboravite te reči, koje i ja ponavljam, a koje je rekao veliki Galileo Galilei!... *E pur si muove!*...

IV.

I druge predstave bila je naloga velika na kasi i sveta prepuna sala Raponjina. Sve se diglo da vidi junaka XIX. veka i njegove nenadmašne produkcije. Pijesa se za pjesom redala; sve bolja od bolje, sve jedna od druge dopadljivija. Zato je „sinjor-Moreto“ bio izazvan nekoliko puta i pozdravljan burnim aplauzom. On je izlazio iza kulisa tek posle neke male larme i nekog publici nerazumljivog čičanja; klanjao se, slao prednjim nogama poljupce publici na sve strane; pljuckao, bekeljio se i biskao po butinama i pitajućim pogledom zverao na sve strane, pa se vraćao zastajkivajući za trenut i češući se po nogama.

Lepa je stvar bila: sinjor-Moreto kao kelner. Direktor je predstavljaо gosta, nekog Engleza, u restoraciji, a Moreto ga služi sa salfetom preko ramena, sa belom kao sneg košuljom ispod jako isečenog prsluka i sa frakom dugačkih repova, ispod kojih se vukao njegov sopstveni dugački rep. Neobično se dopao publici u toj ulozi Speise-träger-a i Weinbursch-a donoseći jelo i kradom jedući i služeći vino i kradom natežući flašu i pijući, a za tim gledajući po publici i čudeći se, naravno, što ima tu, u svemu tom, smešno. Publika se silno smeјala i dotle, a kad je još prilikom posluživanja gostiju od jednog svog glumačkog neprijatelja i rivala iza kulisa (koji je predstavljaо bonvivana) bio povučen za rep — a to nije bilo u ulozi — pa pao i prosuo poručene ragu-e i razbio svo posuđe, — smeju i aplauzu nije bilo kraja!...

Publika je bila neobično zadovoljna i veštrom igrom i giksevima ovim, ali sinjor Marčeli nije bio zadovoljan. To se video po njegovoј nervoznosti i po bledoći prilikom pada kelnerovog. Bio je neobično ljut, što se njegova toliko hvaljena disciplina sad pokazala slaba. Da bi zagladio, ovaj maler, izjavи, da će se večeras preko programa davati jedna pjesa, koje danas, istina, nema u programu, ali koja je juče požnjela veliki i sveopšti uspeh; da će se predstava završiti: Veličanstvenom

šetnjom madam-Pompadure iz Versalja u Trianon, koja će biti izvedena od celokupnog muškog i ženskog predstavljačkog osoblja, — a dotle, veli, da je publici deset minuta odmora.

*

Prode i tih deset minuta odmora. Sa pozornice se čuje neka lupa, neko cičanje i lavež neki; valjda su neki glumci kakav mali štrajk pravili, pa uprava pozorišna pribjegla sili, tako nešto moralo je biti, jer mesto deset minuta pauza je trajala i svih petnaest minuta i tek se onda ču zvonce, koje nago-veštivaše skoro dizanje zavese.

U publici nasto neko nestrpljivo i radoznalo komešanje, šapat, dizanje s klupa; svak upro oči na pozornicu. Očevidno je, da su svi željno očekivali ovu poslednju pjesu, koja je po uveravanju jučeranih posetilaca bila naj jača, jer u njoj uče-stvuje ceo ansambl majmunsko-psećeg predstavljačkog osoblja zajedno sa sinjor-Moretom, koji je učesnik u pjesi, samo za to da pokaže kako veliki umetnik i u malim ulogama ostaje veliki!

Najzad se diže zavesa i oku radoznalih gledalaca ukaza se divan prizor. Pozornica predstavljaše Versalj; čitav red ve-ličanstvenih palata u rokoko-stilu. Među palatama jedna naj ukusnija i pred njom straža: dva uniformisana majmuna s puškama. To je palata Luja XV.

Na pozornici sve mirno. Tišina neko vrijeme. Stražari stoje mirno kao neke statue, sa udruvljenim i naviše ispravljenim repom izgledaju, kao da je svaki naoružan sa dve puške.

Najedared se naglo otvorи dvorska kapija i istrča jedan lakej a za njim izleteše brzo kao strela jedne elegantne kočije opet u stilu onoga vremena. U kočije behu upregnute dve pinčike a kočijaš je „sinjor Moreto“. I ako je imao dugu baroku, publika ga je ipak poznala i pozdravljala ga, ali je on, izgleda, nešto ljut bio i nije se, po običaju, publici zablagodario, nego je samo kolima napravio jedan vrlo mali krug i stao s kočijama taman prema samoj kapiji.

Vrlo mala pauza i pojavi se, ubadajući nogama u tlo, sama Madam-Pompadura (koju je te večeri igrala pinčika „si-njorina Pepita) u bogatom i ukusnom i pomodnom odelu toga vremena. Na glavi šešir sa ogromnim perjem a u ruci sunce-bran; haljina s ogromnim „šlepotom“ koji bi se bestraga vukao

po zemlji, da ga ne nosi jedan lakej (igralo ga je te večeri sinjor Bèpo). Pa kako se malo čas iza kulisa čula neka lùpa, kao kad neko prutom udara, i čulo neko cičanje, to je po svoj prilici vrlo lako i lakej dobio radi svog majmunskog jogunstva batina. Zato je i on izašao na pozornicu malo ljut i svaki čas se okretao na onu stranu kulisa, odakle je izašao i gde je po svoj prilici dobio batina. Zaboravio svoju dužnost i silno zategao i izdigao šlep Madam-Pompadure, tako da je visoka gospoština morala jednom čak i lanuti na nj, a možda bi to produžilo i u duži lavež, ali se iza kulisa pojavi čupava i zabrinuta glava gosp. direktora Marčeli-a, — i tad se sve popravi i pode svojim redom.

Na pojavu Madam-Pompadure straža odade počast, kočijaš skoči i otvori pobočna vrata na karucama. Za Pompadurom se pojavi i sam Luj XV., isprati je do karuea, poljubi je u ruku i vrati se u dvor. Madam-Pompadura sede u kola, lakej iza nje, kočijaš ispred nje.

Kola podoše a Madam-Pompadura zavaljena u stražnjem sedištu (kako već to redovno graciozno čini visoka gospoština), sa otvorenim suncobranom, klanja se ljupko i majestetično na sve strane.

Kola učiniše veliki polukrug i taman dodoše na sredinu pozornice, odakle bi i onaj drugi polukrug učinili, kad se desi nešto neočekivano i neobično! Prošle predstave baš pri ovoj istoj sceni poleteli su od publike, ljubitelja kućića, neki buketi eveća na Madam-Pompaduru i njene kočije, ali tada se ništa ne desi. Pa i sad iz publike polete i eveće ali i neke druge stvari, neke kifle i čitav venac salfaladi (koji je izgledao kao neke ogromne brojanice) pade baš pred sama kola kao neke atentatorske bombe. Pereci su bačeni da naprave lupu a salfalade da prospu miris po bini. Pa tako je i bilo; što se htelo, to se i postiglo, — čulo se i osetilo se. I doista dejstvujuća lica čuše lupu i trgoše se i osetiše miris, koji im zagolica prijatno njuškice njihove....

I sada bi što bi, i što je moralno biti. Jer kao što je ljubiteljima pozorišta poznato da je pravilno, da svi umetnici i pozorišni i cirkuski radi bolje produkcije gladni predstavljaju, i da tek posle predstave dobijaju večeru, zato nije nikakvo čudo i sa svim je prirodna stvar, da je onaj sablažnjiv miris od salfalada prvo zagolicao njuške upregnutih konja i nos Madam-

U N I V E R Z I T E T S C K A B I B L I O T E K A
Pompadure. I ona baci suncobran, skoči iz kola i prva polete na salfalade, za njom poleteše i konji na tu istu stranu, na bačene salfalade.

*

I sad se napravi čitava gužva oko toga, pri čemu naj gore prode kočijaš „sinjor-Moreto“, koji — ne nadajući se naravno ničemu, neobičnom, nikakvoj improvizaciji — prvo ispusti uzde iz ruku a posle, kad konji preturiše kočje a njemu spade baroka, a nogu mu zapade među spice od točkova! On se stade derati, cičati, otimati i mlatariti rukama, pa kad sve to ne pomože, niti moguće izvući prignječenu nogu, a bol osvoji — on planu onda silno. I njemu se, rekô bih, silno uzbuni demokratska krv i tako dugo pritajena mržnja protiv svega, protiv plemstva i metresa i svega tadanjeg javnoga razvrata, koji je istorija žigosala, — i on zaboravi na svoj položaj, pa samo nabi — onako po banaćanski — svoj šešir na oči, okrenu bičalje i stade, ne gledajući kud, krvnički udarati po onoj gomili. Silno kao kiša padali i pljuštali su udareci gnjevnog „sinjor-Moreta“ na sve, ali naj više na Madam-Pompaduru. Za nekoliko sekunada spade sve s nje; i šešir i gornja haljina i donja haljina, i žipon, i „hozlice“, — sve se to pod udarcima bičaljeta razlete po celoj pozornici, i Madam-Pompadura ostade negliže, kao da je u svom budoaru a ne na pozornici; ostade, što rekli, gola kao od majke rođena! . . .

Sad nastade pravi haos i gore na bini i dole u publici. Gore na bini pakleni haos. Režanje i lajanje i cičanje pomešano lupom bičaljeta. Sve se isprepuralo i izmešalo, sve jedno preko drugog bije se i čupa. Čak i ona dva stražara sa dvorske kapije baciše puške, pa se umešaše u gungulu i grabež i boj . . . A sinjor Moreto ne gleda, ko je prav a ko je kriv, — nego još jednakoj bije po svima a naj više po Pompaduri. A u publici smeh i aplauz dosad nečuven

Jedva su ih oni na bini umirili. I direktor i sva posluga istrčala na binu s kantama vode. Direktor u očajanju čupa svoje kose i viče:

— Poveretto mi! . . . Disgraziado mi! . . .

Silna je voda bila prosuta po zavađenim predstavljačima, dok su ih razvadili. Bilo je grdne muke. I gda direktorovica i

direktorova čerka, koju „sinjor Moreto“ jako respektuje, sve je kao bez duše dotrčalo, i tek njihova pojava umiri razjarenoga kočijaša i on prestade da bije Pompaduru (jer tri puta je iščupavan iz one gužve, i tri puta se praćnuo i ponova mešao u tuču)! . . .

Publika se jedva povratila k sebi od grdnoga smeha . . .

Kad se već sve utišalo i osoblje uklonjeno bilo sa pozornice, koja je predstavljala pravo razbojište, tada direktor teatra, nesretni signor Marčeli, bled i sav razbarušen kupeći razbacano po pozornici odelo još nesretnije „sinjorine Pepite“, dršćućim glasom molio je publiku za oproštaj. Molio je preko tumača, naravno, da ga izvine, što se današnja tako obilno posećena predstava svršava bez poslednje pijese, koja je započeta ali se, eto, nije mogla dovršiti. Nije njegova krivica. Ovo mu se, veli, nije nigda u svih četiri časti sveta i nikad za svih dvadeset i četiri godine njegova naporna, uspešna i slavom uvenčana rada desilo i pasiralo! . . . Nikad! završi i zaplaka se gorko.

— Dopo venti quattro anni che pegola!

ponovio je nesretni sinjor Marčeli nekoliko puta.

A sve ovo završi još i usmenom molbom (a i u sutrašnjim plakatima — u kojima javlja da će sem datih triju predstava na opšte zahtevanje dati još tri sa odabranim programom — bilo je isto to pismeno i ponovljeno): da se, to jest, umoljava poštovana publika, ako u buduće želi dati umetnicima kakav vidljiv znak i dokaz svojega poštovanja i divljenja, da to nikako ne čine za vrijeme predstave direktno, nego tek posle predstave i to indirektno, to jest samo preko pozorišne direkcije, a ona će, veli, to posle predstave pravično podeliti među zaslužne i odlikovane članove. I još jednom ponovo zamoli za oproštaj, što program nije bio potpuno iscrpen i što se predstava prekida bez njegove krivice — a ne može se nastaviti ili ponoviti — jer su, veli, dejstvujuća lica još jednako jako uzrujana (u što je publika mogla potpuno verovati, jer se iza kulisa još jednako čula prilična larma, lavez i cičanje uzrujanih umetnika).

Publika je primila izvinjenje i izvinila ga. Neki ga čak i utešiše. Jedan pedagog mu reče: da ima toga počešće; on to, veli, zna iz sopstvene prakse i opažanja, i navede mu krasnu srpsku poslovicu, mudrost narodnu, koja glasi:

„Bolja je i jača naravska nego naučena“! . . .

VUKA ST. KARADŽIĆA PISMO SA SLOVENSKOGA SABORA — = od 1848. iz Zl. Praga.

Poslao Stojan Novaković. — Biograd

Malo ko zna danas, da su oba naša velika filologa, i Vuk St. Karadžić i Đ. Daničić, sa mnogim drugim Srbima, bili na čuvenome Slovenskom Saboru, koji se 23. maja 1848. držao u Zl. Pragu sa vanrednom svečanošću i radošću.

O tome se doznaće iz Vukove prijepiske s ruskim književnikom (etnografom i geografom) N. I. Nadeždinom, kome je Vuk 1848-1850 pisao više veoma znatnih pisama o tadašnjem političkom pokretu u južnoj Ugarskoj. Ali prije no što počnemo o tome govoriti, valja da prvo objasnimo kako je postala sveza među V. St. Karadžićem i N. I. Nadeždinom.

Od kako se početkom XVIII. vijeka i s vladom cara Petra Velikog digla Rusija kao veliko slovensko i pravoslavno carstvo, srpski su rodoljubi smatrali to carstvo kao svoje, i iz sviju srpskih zemalja odlazili su u Rusiju ljudi da potraže sreće i da posluže i pomognu koliko je koji mogao. Nije malen njihov broj. Nijedan od njih nije zaboravljao ni svoga naroda, i pomagao mu je koliko se dalo. Među ostalima je iz sela Mutilića kod Udbine, u nekadašnjoj hrvatskoj Vojnoj Krajini, otišao 1773. u Rusiju Maksim Knežević. Postao je u Kazanskoj Guberniji savjetnik u upravi državnih imanja. Umro je 1807. godine, ostavivši četiri sina: Dimitrija, koji je 1838. godine postao starješinom — popećiteljem — Odeskoga Učevnog Okruga; Aleksandra, koji je 1848. postao ministar finansije u Petrogradu; Nikolu, u 1841. vice-gubernatora Rjazanske Gubernije i Vladislava, takođe vice-gubernatora Tavričke Gubernije (Krima). Naj stariji od ove braće, Dimitrije, koji je 1844.

umro, godine 1841. poželi da obide svoju postojbinu, i da potraži tamo rod oca svoga. Pošavši na taj put, on povede ruskoga pisca N. I. Nadeždina. Iz Beča oni prvo odu u aprilu 1841. na mjesec dana u Italiju. Vuk im dode na susret u Trst, a odatle preko Senja ode u Liku, u Gospić, i razabravši onđe da je porodica Kneževića, koju su tražili, u Udbini, mjesec dana kasnije, na povratku iz Dalmacije i Crne Gore, prođu kroz Udbinu i izvrše želju D. M. Kneževića. Na ovome putovanju dva tri puta su se susretali i sustizali s Lj. Gajem i Antunom Mažuranićem iz Zagreba. Iz toga se putovanja, među Vukom St. Karadžićem i N. J. Nadeždinom, otvorilo prijateljstvo i prijepiska veoma intimna. Iz prijepiske među njima vidi se, da su njih dva zajedno, 1842. ili poznije, putovali i po Srbiji, a iz Vukovih pisama vidimo, kako je gledao da prijateljstvo s Nadeždinom upotrebi, te da zajedno proputuju Bosnu.

Nekoliko Nadeždinovih i jedno Vukovo pismo sačuvali su se i među posmrtnim hartijama Vukovim. To će izaći u prijepisci Vukovoj, koju sad štampa Lj. Stojanović. Jedno pismo N. I. Nadeždina Vuku, pisano 2. septembra 1849. u Petrogradu, štampao je V. Bogišić u „Srđu“ godine 1903. Cijelu rukovet pisama Vukovijeh N. J. Nadeždinu (27 na broj) štampao je N. A. Popov u P. Bartenjeva moskovskom Руком Архива за 1873, VII, str. 1131-1221. Sva ta grupa Vukovih pisama pada u 1848-1851, pisana je ili rukom samoga Vuka, ili rukom Đ. Daničića, po diktovanju Vukovu. Izdavač N. A. Popov nije zabilježio, kojim su jezikom pisana. Mislimo da su sva pisana srpski i da je N. A. Popov u Ruskom Arhivu naštampao prijevode, propustivši igdje to naznačiti. Boraveći u Rusiji i našavši tamo ovo izdanje N. A. Popova, u nas potpuno nepoznato, raspitivali smo za originale, ali se za njih ništa ne zna u arhivu Slovenskoga Dobrotvornog Društva, u koji su, po naznačenju N. A. Popova, predata. Ostavljena je poruka prijatelju P. A. Zavrovu profesoru Petrogradskog Universiteta, da za njih dalje raspituje.

Iz te rukoveti Vukovih pisama saopštavamo „Srđu“ Vukovo pismo N. J. Nadeždinu od 24. maja 1848. iz Zlatnog Praga. Ono je cijelo pisano rukom Vukovom i glasi u srpskom prijevodu s ruskoga prijevoda ovako.

Zlatni Prag, 24. maja 1848.

Milostivi Gospodine Nikola Ivanoviću!

I ja sam, kao gost, došao ovamo na Slovenski Sabor. Juče je novosadski prota Stamatović ovdje na Konjskom trgu kod oltara Svetoga Večeslava služio našu službu, pri kojoj je među ostalim najznamenitijim slovenskim ljudima javno pomenuo Petra Loga, Žišku, Dušana i Karadorda. Hiljadama je naroda ispunjavalo sav Konjski trg, a hiljadama je s prozorâ gledalo. Oko oltara su s prednje strane stajale djevojčice u bijelim haljinama, i kad je Stamatović, po svršetku službe i propovijedi, stao razdavati naforu, zasipali su cvijećem i oltar i mjesto pred njim. Kad su se vraćali, svi su vikali »Slava Slovenima!« a žene i djevojke su mahale mahramama s prozora. Gledajući i slušajući sve to, često sam mislio gdje ste da ovo čudo vidite. Srba i Hrvata ovdje nema više od trideset. Među njima su, osim mene, još dvojica kao gosti iz Srbije (savjetnik Lazar Arsenijević i sekretar Marinović).¹

Među poljnim izaslanicima ovdje je i onaj pop raskolnik, koji je u Bukovinu doveo vladiku iz Turske.²

U Karloveima su Srbi izabrali mitropolita Rajačića za patrijarha a pukovnika Šupljike za vojvodu. Ali da li će se to potvrditi i održati, sam Bog zna. Potražite i pročitajte šta o tome pišu u Ausserordentliche Beilage zur Allgemeinen Zeitung od 31. maja 1848. Ni Platon Atanasković, ni Živković³ nisu bili na tom saboru u Karloveima, i zato se na njih mnogo više, i krive ih da se drže Madžara. Madžarsko ministarstvo je dalo Platonu neku službu, a tako isto i Jovanu Hadžiću (Milošu Svetiću).

Sva je prilika da će se Srbi i Hrvati pobiti s Madžarima.

Knez Miloš je iz Beča otišao u Zagreb, i od onud se, po svoj prilici, spremao u Srbiju, ali su ga stavili pod stražu, tako

¹ Prvi je poznat pod imenom Bata-Lake. Ostavio je Historiju Srpskog Ustanka pod Karadordem. Drugi je poznati državnik i diplomat Jovan Marinović. U drugom pismu Vuk pominje uzgred, da je na saboru bio i D. Daničić.

² Izdavač N. A. Popov je naznačio, da se taj pop zvao Alimpije Miloradov.

³ Srpske vladike.

da niti ko smije k njemu ući ni od njega izaći. I Pacek je¹ s njim. Knez Miloš, od kako je počeo upravljati srpskim narodom, ni e još nikada pao pod stražu, i Bog zna čim će se to svršiti. Kako je izašao iz Srbije, neprestano se bavio među inostrancima, koji se o našim poslovima ne bave, a laki su na obmanu i potkup. Ali je sad pao u ruke svojima. I knez Mihailo je otisao nekuda niz Dunav, i govore, kao da je u Novom Sadu.

Poslao sam Vam preko M. F. R.² eksemplar Novoga Zavjeta za Bodanskoga i nekoliko eksemplara broširice „В. Лачићу II. и још нешто.“ Nadam se da ste ih primili. Molim Vas da mi pošaljete onu knjigu „Журнала Министарства Народнаго Просвѣщенија (kako mi se čini za februar prošle godine), u kojoj Sreznevski govori o mome prijevodu Novoga Zavjeta. Mislim da ćete moći predati je kakvome god kuriru, da je donese do Beča.

Kroz tri četiri dana idem odavde u Beč, a Stamatović i ostali ostaće ovdje i dalje. Molim Vas da od moje strane pozdravite Aleksandra Maksimovića.³ Stamatović me molio da Vas pozdravim od njegove strane, što i činim.

Vaš na svagda

Vuk Stefanović Karadžić.

¹ Sekretar i doktor kneza Miloša Obrenovića.

² M. F. Rajevski, mnogogodišnji ruski prota u Beču.

³ Jedan od Kneževića.

O NAŠOJ NARODNOJ NOŠNJI.

Piše Jelica Belovićeva.

Izučavati psihologiju odijevanja u našega naroda bila bi zadaća ne samo rodoljubna, nego i nada sve važna. Mnogi narodni talenti i narodne vrline sinule bi nam tada u novom svijetlu, gdje su sada zabušurene i zatrpane dušmanskim jalom.

Koji su razlozi naš narod vodili u kroju i napravi svoje tako bogate i raznolike nošnje, s kakvom se nijedan drugi narod na svijetu ponositi ne može?*

Uzeću na oko samo u kratko neke *biološko-fiziološke momente*.

Prije svega gonila je prirodna potreba naš svijet na krojenje odijela. Klimatične prilike naših krajeva uzrokovale su razne nošnje, koje stoje u direktnom odnosu sa tjelesnim organizmom kršnoga i lijepoga našega svijeta. Kićena i slikovita naša nošnja izvodi blagovolju, diže čitavo vitalno čuvstvo i juhačkih Hrvata i Srba, uzrokuje ugodnost i ponos u crnoke Srpskinje i Hrvatice, te tako utječe moćno i na život narodne psihe.

Lako je razumjeti zašto u krajevima, gdje propada narodna nošnja, u brzo zavlada nevolja svake ruke, nerad, lijenost, nemoral, pijančevanje, neveselje za život i mnogi drugi poroci. Samo gledajte, nije li tako?

Narodna nošnja narodu je *svetinja*. Ona mu daje onaj ponos i onu sigurnost u vladanju i u saobraćaju, koja nestaje, čim je odbaci, da je zamijeni za modne krpice. Ona je u ti-

* Vidi n. pr. samo onaj jedan opis sa nošnje kićene *Konavoke* u krasnoj radnji prof. Vida Vuletić-Vukasovića „Народни везови“ Београд, 1906. izd. srps. akademije; a gdje su još tolike druge naše nošnje!

jesnoj svezi sa čitavim narodnim životom, sa poezijom njegovom i sa krvlju posvećenom povješću njegovom.

Bez sumnje, da je i naša narodna nošnja postala iz instinktivnog impulza, ali ih je premašila daleko, u koliko se u toj nošnji izrazuje izvjesna, na razmišljaju osnovana *jaka volja*. — Pa kako je divno posmatrati narodno odijevanje i njegove odnose k narodnom *ljubavnom životu*! Kako nježno podupire baš taj *kroj* nagon za uzdržavanje vrste, nagon za ljubavlju!

U svijetu Faune vidamo svatovske haljine, gdje sjaju šarama, blijeskom, skladom; samo da se više svide, da jače zamame. Paralelu toj pojavi vidamo u bujnim našim narodnim vezovima, kojima se draga moma kiti, da svome odabraniku više omili. Koliko je slatke poezije u tonie nakitu! Naše djevojke i žene odijevaju se u izvjesne forme kroja, u odabrane šare prama individualnim osobinama koga kraja mile domovine, one umiju divno dovesti *tijelo i haljinu* u čaroban sklad, pa stvoriti sretne i dražesne odnose među obojem! — One umiju ukusno mijenjati detalje u odijevanju prema praznicima i svećima, prema godišnjem doba i prema duševnom raspoloženju svome. One umiju u izvjesne zgode primetnuti na običnu nošnju izvjesne nakite, pune simbola i značenja, pune neke intimne finoće.

Naša lijepa nošnja u skladu je sa stidljivošću, ona ne iznosi „decoletée“, ali baš sa dražesnim prikrivanjenim ženskih čara utječe na muškarce neodoljivo kao i sa plemenitim krojem jačermice, tkanice, skuta i t. d. Koliko rafinimenta krije u sebi slatka jednostavnost naših odijela, koliko miline u najdrobnijoj sitnici!

Oteti narodnu nošnju kome narodu znači oteti mu narodni život velikim dijelom. Dozvoliti, da propane narodna nošnja, znači nehaj, nerodoljublje u važnoj stvari. U nas se za to ne mari, koliko bi trebalo. Ali gledajmo Nijemce što rade! Imadu *udruge za očuvanje narodne nošnje*, n. pr. tiolske, donjo-austrijske i alpinske. Premda su te nošnje slavenskog podrijetla, Nijemci ih čuvaju, jer im služe za nakit okolica, koje obilaze turisti i bolesnici čitave Evrope. I u njemačkim krajevima bila se je narodna nošnja već izgubila, ali su je opet uveli bar za praznike, da njome mame strance i da njome kite ubave al-

pinske doline i brda. Gdje god imadu koje društvo športsko ili zabavno, ono se odijeva u narodno odijelo, tako: pjevačka društva, glazbena, brodarska, strjeljačka, veslačka itd. U svim javnim hotelima i mljekarnicama nose služavke i dvorilje narodno odijelo za veću reklamu. A gdje čitave grupe seljaka putuju zajedno u narodnom odijelu, dobivaju popuste na ladi i željeznici. Tako se Nijemci koriste sa estetskom stranom narodnog odijela! A mi?

Krasna Dalmacija, gdje također narodna nošnja već gine i mijenja se, morala bi u tom smislu također stvoriti *udrugu rodoljubnih ljudi za očuvanje narodne nošnje*. To bi bilo divno djelo pravog, izabranog rodoljublja, jer istina je, što veli narod mladoj curi:

lijepa li je kao zvijzda
kad se svojim vezom gizda!

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

X.

1. Жене су цвијеће живота, а дјеца његово воће.

Б. С. Пи е ре.

2. Жену не износи толико ни сјајност одијела, ни савршеност струка, ни обилност злата, колико скромност у стварима и настојању да поштено и пристојно живи.

Аристотелес.

3. Велика ти ли је моћ женам! Кад би схватале своје звање и не хтјеле да иду преко њега, оне би нашле у мирноћи жезло, ми бисмо били бољи, а кућа би била светиште.

Елберман.

4. У тијеку живота поштена човјека нема вишега задовољства од онога, да је добро извршио своје држанство.

Колберт.

5. Да човјек врши своје држанство, много пута досадно, просто, непознато, треба чврстоће воље и ујверења да треба да вршимо држанство, не ради тога што забавља или је пробитачно, него јер је држанство; та снага наше воље, то ујверење сачињава ону драгоцену особину, које се једном ријечи зове значај.

Д'Азелјо.

КАКО ЈЕ НЕСТАО ПАВАО I.

(по Ми Делинес-у Л. З.)

Знало се да је насиљно нестао Павао I., али се није знало како и што. Тако и у другијем дворовима катастрофе су се збиле, али се све обазна истом с временом, кад ствар изгуби зламенитост онога часа и поблиједи, те истина избије на видик по каквоме случају и похрли у наручје хисторији, да је покољењима преручи.

Истекло је више од једног вијека, откад је насиљно умро цар руски Павао I., а ипак стопрва данас имамо за први пут приповијест истиниту очигледнога свједока при атентату и који је један од поглавитијех лица при уморству. Тад доказ је у писму, што је џенеро Бенигсен послао некому своме пријатељу, тек се извршило злочиштво. Један пријепис тога документа сачуван је код Хановеранске гране џенералове породице, и тад пријепис сад износи на свијетло Исторически Вестник Петроградски.*

У набрајању узрокâ буне у двору, којој се он придржио по позиву кнеза Зубова, џенеро Бенигсен прича о дугом низу злодјела Павловијех. Еле, гроф Пахлен прими дозволу од наследника, великог кнеза Александра, да ухвати цара и да га затвори у тврђаву. Бенигсен био је одређен да ухвати Павла.

Нашу чету, прича џенеро, водио је царев побочник, Артамаков. Он познаваше све скровите пролазе и дворнице, што

* *Rambaud* у Повјести Русије (превео Адамовић) Загреб. 1890 приповиједа о уморству Павла I. (стр. 455-8) и каже: „Бенигсен с голим мачем у руци преда цару лист, да потпише своје одступање; заподјене се борба, свјетиљка, која је расвјетљивала собу, падне, те у тмици Павле буде утучен ударсем Николе Зубова или кнеза Јашвила, и задављен часничким појасом“. Како се вidi, у писму је штогод премучано. Ур.

нам је требало прећи, јер туда он пролажаше више пута на дан, кад ношаše своме господару извјештаје и узимаше наредбе. Овај нас је часник најприје увео у лјетну башћу, затим нас преведе преко малог моста, пак нас изведе кроз једна врата те узведе уз мале стубе у тијесну кухињу, која је спојена била са предсобљем ложнице цара Павла.

Један Хусар цареве собе чуваše приступ; сјеђаше главом наслоњеном на пећ и спаваше тврдо. Један од четири часника у нашој пратњи удари га страшно по глави штапом, а он грозно рикне. Препадосмо се и устависмо се, мислећи да ће се узбуна по свему двору подићи.

Кнез Зубов и ја пожурисмо се да продремо у ложници цареву. И збиља нађосмо цара будна и на ногама крај постельје. Сабљом голом примакосмо се цару Павлу и рекосмо му:

Величанство, ви сте ухваћени! Он ме погледа без ријечи, пак се окрене кнезу Зубову и рече му:

Што сте наумили дакле, Платоне Александровићу?

Тога часа један часник наше чете уђе и пришапта Зубову, да га зову доље, јер се бојаху од царске гарде. Павао I. бјеше војницима угодио дијелећи им обилно меса и вотке. Осим тога гроф Пахлен, који је имао са својом четом и са једнијем батаљоном посјести главне стубе замка и тако пресећи свезу гардину са царевијем станом, не бјеше још стигао.

Кнез Зубов изађе из собе а ја озадах очи у очи с царем. Он ме гледаше без ријечи.

Мало по мало уљегоше у собу неки официри од наше чете и ја им рекох:

Господо, останите овдје код цара; он је ухваћен и не пуштајте га изаћи из собе.

Ја се повукох да разгледам докле допиру дотичне*) собе. Обазнах касније да је цар рекао официрима, кад мене није ту било:

Ухваћен! Ја ухваћен! Што то значи? Ухваћен!

Они одговорише:

Има четири године, да је требало докончат с тобом!

А што сам учинио? упита цар.

*) talij. attiguo.

У Н И В Е Р З И Т Е Т С К А Ђ И В Л И О Т Е К А

Ово су биле његове потоње ријечи.

Официри уђоше у гомили, напунише собу, дохватише се цара и тиснуше га на заштиту од пећи, те се преврне на тле. Учинило ми се, да је хтио здрмати њихову налогу и протурил се на врата и ја му повиках два пута:

Величанство, стојте с миром; ради се о вашем животу.

У тај трен чух да један часник, Бибиков, са одјелком гарде бјеше ушао у дотичну собу. Одох према њему да му нешто наредим, што је истом мало минута потрајало. Кад сам се вратио у цареву собу, видјех цара прострта на поду, и један од часника рече ми:

Заглавио је!

Тешко ми је било то повјероват, јер не видјех трага крви, али мало за тијем увјерих се о томе својим очима.

Џенеро Бенигсен приписује ову грозну сврху обилном пићу шампањскога, што су официри уживали на вечери те им припреми џенеро Талисин, прије него их посла у ложницу цареву. На тој вечери гроф Пахлен изговори ове ћиничке ријечи:

Господо, не заборавите да за приганицу треба разбити јаја.....

Пређашња основа завјереник ћеше просто да заточе Павла у једну тврђаву и да му даду на потпис одреку на престоље.

Александар I. прими вијест о очиној смрти, ако ћемо вјеровати џенералу Бенигсену, без великог препада и жалости.

Опремио сам одмах, прича џенеро, часнику кнезу Зубову, да му јави што се дододило. Он нађе кнеза с великијем војводом Александром и другијем официрима пред челом дворске гарде. Јавише војницима да је цар умро од капи а сустопице гарда повика: живио Александар!

Нови цар позва ме код себе у свој кабинет и ту за вријеме сједнице постави ме за заповједника чета, што су дозване биле за чување зимског двора. Тамо и он одмах оде с великијем војводом Константином.

Једино чељаде, које је искрено цара оплакивало, била је Царица. Бенигсен подробно о томе прича.

Гроф Пахлен спреми њој прву дворску даму, која јој је имала навијестити да је цар тешко оболио. Царица похрли

одмах у цареве одаје, али нађе сва врата затворена онуда, куд она обично пролажаше. Напокон код једнијех врата нађе неколико часника, који је не хтједоше пропустити. Она мољаше, заклињаше, грожаше се. Нико је не послуша. Она хтједе тад стићи до својих кћери, али Бенигсен нареди да се заврну врата, која спајају одаје великих кнегиња.

Он главом по завовиједи Александровој оде наложит царици, да изађе из дворца Михајловскога, што је наставао Павао I, и да пређе у зимски двор и ту ће јој се разјаснити што жељаше знати.

Она је већ погађала трагичну истину, и кад јој је Бенигсен изустио : „Цар Александар дао ми је налог...“ она га осорно прекине :

Цар, цар Александар ? Ко га је прогласио царем ?

Глас пучки ! одговори Бенигсен. Па добро ! ја га не ћу припознати, док ми не оправда своје понашање.

Онда се примаче џенералу, узе га за руку и одведе вратима, па му рече одрјешито :

Наредите да се отворе врата, хоћу да видим мртва свога мужа.

Бенигсен се бојаше, ако се царица умијеша с гардинијем војницима, који бијају јако одани покojному цару, да се ствар не преокрене, и напорно се труђаше да склони царицу, да с те стопе изађе из дворца. Нова царица подупре снажно џенерала, али удовица Павла I. оштро рече својој снаси :

Што ме ти ту свјетујеш, немам ја слушати ; послушај ти, ако ти доликује.

Бенигсен позове у помоћ грофа Пахлена. Кад га је царица угледала, рече му :

Што се дододило ?

Гроф хладнокрвно, како је био обичан, одговори :

Дододило се, што се одавна очекивало.

Ко су потикачи и проводичи ?

Много чељади из разнијех друштвенијех редова.

Но како је то могло надоћи без ваше приволе, пошто сте ви генерални намјесник !

Ја знадијах све што се чињаше и приволио сам на то да се претеће горему злу, које је грозило царском дому.

И обојица, Пахлен и Бенигсен, настојају наговорити удовицу Павла I., да се у интересу династије смири и приклони под свршенијем чином.

Унаточ њиховијем заклињањима, несрећна жена изјави да не ће изаћи из дворца Михајловскога, прије него она и кћери јој не оврше потоњу дужност прама останцима покојнога цара. Бенигсен омекша и попусти.

Кад доспјесмо у предсобље Павлова стана, Њез. Вел. Царица зажели часом сјести, да се разабере. Затим одмах се дигне и уђосмо у покојникову собу. Цар лежаше на својој постељи у униформи свога гардиног регимента. Царица понављаше без одушка њемачки : Господе, уздржи ме ! Господе, уздржи ме ! Кад угледа тијело свога мужа, страховито зајаукне ; требало је уздржат ; тад она потрча к постељи, паде на колјена, узе цареву руку, целие је говорећи :

Јаох ! пријатељу мој ; јаох ! пријатељу мој !

Не дижућ се с колјена запита ножице, и кад јој их једна почасна дама донесе, остриже бич коса с главе цареве. За тијем устане и рече великијем кнегињама :

Опростите се с вашијем оцем. Оне падоше на колјена и пољубише руку Павлову.

Царица се повуче који корак понатраг, па се поврне.

Не, рече, ја хоћу да останем потоња искрај њега ; и по克莱нувши пољуби опет руку мужевљу.

Истом у цик зоре Бенигсену пође за руком да изведе царицу у колима пут зимскога дворца.

Заборавивши заклетву вјерности Павлу I. и надарје, што бјеше примио за то, што је судјеловао завјери, Бенигсен мирне савјести завршује своје писмо овако :

Ви видите, ценерале, да немам зашто да се црвеним за дио, што сам имао у овој катастрофи. Ја главом нијесам био у броју онијех, који су сновали завјеру, пошто сам обазнао за ствар истом, кад све бјеше одређено и уређено.

SLIKE IZ KINE-KITAJA.

Milan Pavlov Jovanović. — Vukovar, Srijem.

Kina je tu skoro poslala u Evropu jedno povjerenstvo, da proučava naše uredbe. Ko zna, da Kina ne podje za stopama Japana i ne riješi se, da primi našu kulturu, kao što se Japan riješio prije 40 godina, te se četrdesetgodišnjom napornom pripremom popeo na vrhunac moći za posljednjega rusko-japanskoga rata. Zgodno je zato da se upoznamo bolje s Kinom i držim, da ēu ugoditi *Srđevim* čitaocima, ako im ma i u najkraćijem slikama prikažem ovu najdrevniju svjetsku državu, gdje niti se što šije niti para, već se živi istim životom, kojim se tamo živovalo još prije tisuću godinâ.

Stupio sam na kitajsku zemlju s ljubopitstvom Evropljana, da se upoznam s tijem čudnovatijem svijetom, te da mu se nasmijem, ali se to ljubopitstvo moje za kratko vrijeme promijenilo u divljenje i ja sam pošao otud sa osjećajem poštovanja prema tome drevnom narodu, koji živi svojijem sopstvenijem životom i koji se svojom kulturom ne hvasta ni onda, kad vidi kako njome uzdiže i našu. Za sve usluge, što oni pružaju našem životu, mi im dajemo samo dvije stvari, kojima se život gasi: *opijum* i *oruzje*. Ime *Kina* ili *Čina* postalo je od imena starodrevne vladarske kitajske dinastije „*Cin*“. I sad je njeni prebivaoci nazivaju *Čina*, a tepaju joj i imenom *Čungkva* — carstvo sredine, *Čunghva* — evijet sredine, *Čuku* — sredina zemlje, *Tijanhija* — svijet, i *Tijančao* — nebesko carstvo.

Buddhisti je zovu *Sin-ton* — zorina rumen, Muhamedovci *Tungto*, a njeni susjedi *Rusi*, i mi *Kitaj*. Kinesko carstvo obuhvaća više zemalja različnog zemljopisnog položaja, raznolikih narodnosti i političkih skupina, koje su sve vezane

osobnom zajednicom. Te su zemlje : *Mongolija, Mandžurija, Tibet, Ili, Songarej* i pravi *Kitaj* sa otocima *Hajnanom* i *Formozom*, koju je Japan dobio mirom iza posljednjeg kitajsko-japanskog rata.

Ovo carstvo, s obala Tihoga oceana proteže se između Ruske Azije i Prednje i Stražnje Indije, čini trinaesti dio cijelog zemaljskoga kopna a veliko je koliko sedamnaest puta monarhija Austro-Ugarska, jer zauzimlje više od 11 miliona kvadratnih kilometara. Na tom prostoru žive po naj novijeni statističkijem iskazima 360 miliona duša, ili malo ne devet puta toliko duša koliko u Austro-Ugarskoj. Sam pravi *Kitaj* ima mal ne polovinu cijelog prostora a blizu 350 miliona duša. Sve druge savezne zemlje zajedno, koje čine nešto više od polovine carstva, nemaju nego 10 ili 11 miliona prebivalaca. Tako je *Kitaj* jedna od naj napućenijeh država, jer na 1 km^2 dolaze 64 duše. *Kitaj* je naseljen isključivo samijem Kitajcima. Sem toga ima ih dosta rasutijeh po *Indijama*, po otocima i po *Americi*.

Pravi *Kitaj* se dijeli u 18 pokrajina, koje su Kitajei još u davno doba opasali sa sjeverne strane огромnim zidom, kao odbranom od *tatarskih* napadaja i provala. Ovaj zid je dugačak oko 2500 km. te je na važnijem mjestima udvostručen i utrostručen kao u pokrajini prema *Pekingu*. Sad je već dosta zapušten i jedino se održava i opravlja na važnijem strategičkijem pozicijama.

Kitaj je bogat svojom raznolikošću zemljишnog položaja, podneblja, životinja, bilja. *Kitaj* je većinom gorovita zemlja isprepletena visokijem planinskijem vijencima, koji se uzdižu do 6000 metara. Visovi *Džora* i *Gambu* sa svojim plasinama (glečerima) penju se do 7800 metara u visinu. Pa ipak je bilinstvo bujno, osobito u južnijem krajevima, gdje su među gorama duboke zaklonite nizine, u kojima uspjeva pirinač, čuveni čaj, maslina, šećerna trska. Drveća su u glavnom uvijek zeleni i crnogorica je izmiješana sa lovorkama, a obiluje i tropskijem rašćem.

Tek od *Pekinga* k moru, a i u unutrašnjosti zemlje, pruža se velika ravnica opasana proplancima, te obilna jezerima i vodama, gdje rada pšenica i pamučina. Od životinja se ističu grabežljivi tigrovi i divni jeleni; u južnijem predjelima slonovi,

tapiri i majmuni, dakako uz druge raznovrsne životinje. Ptice se odlikuju šarenilom u perju. Po šumama se nalaze silni fuzani. Desetak velikijeh riječa, kojima brode starinski brodovi i galije, te mnogi konali i prijekopi spajaju daleke krajeve među sobom i sa morem. Naj znatniji i naj veći konal je *carski konal*, iz koga se granaju drugi manji konali. Ovaj je dug na 1100 klm, a širok je 80 do 330 metara.

Koliko se vidi obilje u vodenjem putevima, toliko se opaža manjkavost u željeznicama. Kitajska vlada tvrdokorno se je opirala gradnji željeznicu, i ako su mnoge države i mnoge družine nastojale da zadobiju dozvolu za gradnju istijeh. Ako je kadgod i dozvolila, to je pod uticajem javnog mišljenja brzo povlačila svoju dozvolu. Nu od kada je *Rusija* opasala kitajsko carstvo sa sjeverne strane od *Irkucka* pa do *Vladivostoka*, popustila je kitajska tvrdoglavost, pa je čak *Rusiji* dozvolila da jedan krak svoje *sibirske željeznice* provede kroz *Mandžuriju* na *Žuto more* k *Port-Arturu*, gdje se je vijala ruska zastava.

Kô što je ogromna *kitajska* država, tako su joj ogromni i gradovi njeni. Naj napućeniji je grad *Kanton* sa 1,600.000 prebivalaca. Sa milijun prebivalaca ima *tri* grada, a ispod jednog milijuna do 500.000 duša *devet*, a 16 ispod 500.000 do 200.000 i silesiju manjih. Gradovi su po jednom kalupu građeni i nalični jedan drugome. Sredinu grada i trgove zauzimaju činovnici državnii, zato se tu i ne opaža nikakva vreva velegradska, naprotiv u središtu gradskom je mir i tišina. Vreva je po predgradima i po krajnjem krovudastijem uskijem ulicama; tu se sva trgovina kreće, tu je gradsko bilo.

Glavni grad, prijestonica, je *Peking*, u kojem ima do 1 milijun prebivalaca. »Prvi grad je Peking; u njem Kitajac i perčin.« Ovijem riječima je obilježeno, da su gradovi i sva trgovina kitajska bili a i danas su sem nekoliko morskih gradova — isključivo u rukama *Kitajaca*, jer Kina je uvijek tvrdoglavu držalu zatvorena sva vrata svoje prostrane carevine pred strancima. I ako je obilna velikijem rijekama, a njena morska obala isječena silnjem zalivima zgodnijem za luke i pristaništa brodova, u kojima su veliki gradovi, ipak je to sve bilo do skora nepristupačno stranim brodovima. *Kitajska* dr-

žava kratila im je pristup k svojijem obalama i u trgovačkom poslu.

Istom pod pritiskom prisilnijeh sredstava *Ingleske* i *Franceske* dozvolila je *kitajska* država u g. 1842. 1858. i 1887. pristup trgovacijem brodovima strnjih država u dvadeset i jedno pristanište. A pobjeda *Japana* nad kitajskom državom počela je otvarati sva zatvorena vrata u to tisuć godina cijelom svijetu zatvoreno carstvo.

Kazao sam da u pravoj Kini žive Kitajci. Oni pripadaju velikoj mongolskoj rasi; nu i oni se međusobno razlikuju. Tako su sjevernjaci crvenkasto žute, dok su oni u južnim pokrajinama tamnožute, a srednjaci bljedožute kože. I po tjelesnom sastavu su drugčiji. Sjevernjaci su većinom jačeg razvića od srednjaka i južnjaka; planinci su grublji i ratoborniji. Rasta su osrednjeg od 1 m 52 cm, ženske su mnogo manje. Lice u Kitajaca je okruglo, oči malene, usko otvorene, dosta rastavljeni nosnicom, obično crne i koso smještene, nakićene gustijem trepavicama; jabučice su im ispuščene, nos malen i tubast, čelo kratko i zatvoreno, usnice su im deblje nego u Evropljana; na brkovima i bradi su dosta oskudni, kose crne. Sav lik im izgleda sanjalački. Kosu svi strižu na kratko ili briju, samo ostavljaju nedirnut jedan jak pramen koji pletu u perčin i spuštaju niz leda. Perčin je ponos Kitajčev. Ova moda nošenja perčina uvela se još g. 1644., kad se je pleme *Mandžu* dočepalo vlasti nad Kinom. A koliko se Kitajac sljubio s ovom nošnjom, pokazala nam je nedavna prošlost. Kad je g. 1898. kitajski car zapovjedio, da činovnici imaju strići perčine, naišla je ova zapovijest na tako jak otpor, da se morala carska vlada promijenit, a i sam car u malo nije za nju životom platio, nu vlast mu ipak izmigoljila iz ruku, te ju je morao podijeliti sa svojom tetkom, poznatom prijateljicom starijeh običaja i protivnicom uvodenja novotarija u *kitajskoj* državi.

Uz Kitajce žive po gorskijem krajevima plemena *Pape*, *Lolo* i *Mijaoze*; i oko *Kantona* glasoviti moreplovci *Pijanka*. Ova plemena govore jezikom drugačijeg sklopa, no što je kineski. Po stepama žive nomadska plemena, koja su opasna kitajskoj kulturi, te su joj nanosila dosta nevolje i vrijeda; nu Kitajci su vazdā uspjeli odbraniti se od tijeh protivnika i satisjerati ih natrag u stepu.

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА
Po gradovima ima rasutijeh *Mandžuaca* i *Mogola* i oni vrše vojničke dužnosti; tako su oficirske časti isključivo u rukama *Mandžuaca*.

Kitajsko građanstvo dijeli se u četiri razreda:

1. učenjaci, 2. zemljoradnici, 3. obrtnici i 4. trgovci. Ovima se može pridodati još jedan razred omalovaženijeh, u koji spadaju glumci, dželati, čuvari uzâ, prostituisane žene i dr.

Naj veći ugled uživa prvi razred: učenjaci. Oni se smatraju kao neka aristokracija, ali koja nije nasljedna.¹ Učenjaci su im jedino službenici državnici. I sami carski prinčevi, ako ne služe kao činovnici, nemaju nikakva ugleda.

Na čelu svih stoji svemoćni car, kome pomažu u vladanju 13 državnijeh tijela. Car nije samo po imenu apsolutni vladar, nego je on kao sin nebeski — *Čijenče*, uzvišeni vladar *Hvangli*, vrhovna vjerska poglavica, najveći sudija, u čijim rukama je neograničena vlast i sila nad njegovijem podanicima, koga ovim obožavaju i pri njegovoj pojavi padaju ničice u prah. Ovaj carev odnošaj prema podanicima i obratno osniva se na obiteljskom životu kineskom, na kome počiva i cijela državna organizacija.

Država u Kitajaca još nije postigla onaj oblik u kome bi obitelj i druge društvene ustanove mogle se slobodno kretati, mijenjati, razvijati i usavršavati. Oblik i sadržaj su jedno te isto; država je obitelj, obitelj država; obadva momenta su ovdje istovjetna, te je zato *Kitaj* čisto patrijarhalna država. Iste dužnosti, što vežu obitelj prema obiteljskoj glavi, vežu podanike prema vladaru; pravilima, kojima raspolaže car u državi, raspolaže otac u svojoj obitelji. Kano što car ima svu brigu za svoje podanike, tako i otac ima sva prava jednog suverena nad svojom obitelji.

Od pamтивјекa su kineski vladari polagali osobitu važnost na državna određenja u duhu obitelji koju su opet zakonima sredili i zaštitili. I naj stariji odnošaji u obitelji utvrđeni su kineskim zakonima. Ja će se u naj kraćim potezima dotaći nekih obiteljskih odnošaja. Djeca se moraju pokoravati roditeljima i uopće mlađi starijima; moraju ih poštovati ne samo

¹ nego se rekrutuju iz svih četiri razreda.

za života, već uvijek i kad preminu. Moraju im grobove pohotiti i čuvati pomen. Djeca nemaju slobodne svoje volje. Čak kod ženidbe otac se ne obzire na volju djetetovu.

A život djetinji je u rukama očevijem. Sinovi su dužni, kad odrastu, brinuti se za svoje roditelje i izdržavati ih. Otud i ona briga Kinezova, da ima što više sinova; čijem ih je više, tijem mu je bolje osigurana budućnost. Međutijem zakon ne propisuje dužnosti roditeljima prema djeci, taj počiva samo na roditeljskoj ljubavi. Prema tome je i *bračni život* kineski.

Kinez ima jednu zakonitu ženu, te raspolaže nad njom svom svojom vlasti; ona nije ni u kojem slučaju *slobodna*, sem ako je nemoralna i tad spada u peti razred prezrenijeh. Kitajac veli, da je žena *trostruko* zavisna: prije udaje od roditelja; poslije udaje od muža, a kao udovica od sina. Muž može ženu otpustiti i drugu uzeti. Sedam razloga ima sâm na raspoloženju, da se oslobodi žene, može je zlostavljati, može je čak i ubiti, ako je *brakolomna*.

Pa ipak je položaj žene kod Kitajaca dosta udoban i daleko udobniji nego kod drugijeh azijatskijeh naroda. Tome dođuše pripomaže većinom jednoženstvo. Zakoni obiteljski i kineski ne dopuštaju mnogoženstva. Ali Kitajci kao praktični ljudi znali su i ovdje doskočiti. Njima je dopušteno da uz zakonitu ženu uzmu još po jednu ili dvije za umnoženje sinova, ili u tom slučaju, ako nemaju djece sa zakonitom ženom. Ova druga žena iz nužde smatra se samo kao suložnica, nema nikakvih prava u kući, te mora se u svemu pokoravati zakonitoj ženi i dvoriti je. Djeca, što ih izrodi ova žena suložnica, imaju služiti samo zakonitu ženu, nju smatraju kano mater, a pravu mater gledaju prezirno kao i drugi ukućani. Kao što se vidi, ovaj konkubinat dopušten je samo iz uzroka za umnožavanje sinova.

Kitajac bodrijem okom čuva svoju ženu i ne dopušta joj da se kreće s muškima; zato je kineska žena vezana za kuću i za poslove, koji se mogu u kući svršavati. S ovijem će valjda stajati u svezi i onaj gadni običaj, da mnoge Kinezice osobito iz odličnijeh porodica moraju iz malena da stežu stopalo nožno, da im ostane noga što nerazvijenija, uslijed čega su vrlo nespretnе u hodu. Ovu sliku o Kinezicama popunjila ona, koju je donio u 4. broju o. g. „Srđ“.

Kitajci isповиједају више religioznijeh sustava. U prastaro doba bila im je vjera mnogoboška, u kojoj je osobito prevladalo poštivanje predaka i državnijeh vlasnika, te činovnika. Pred Hristom 550 godina pojavio se je reformator, *Konfucije*, koji je tu vjeru udesio prema praktičnom kineskom životu i udesio nauku o moralu i taj *Konfucijev* sustav danas je državna vjera i nju isповиједaju Car, učenjaci i službenici. Glavno im je obožavanje neba, i nebeskijeh svjetila: sunca, mjeseca i zvijezda. Što god se na zemlji događa, nebom je poslat. Dakako vjeruju u duhove i demone. Nemaju posebnog svećenskog staleža. Kao svećenici, prinosioći žrtava su Car, otac obitelji i državni službenici.

Nemaju ni religioznijeh hramova, a ni svetijeh dana. Naj veće svetište im je mjesto, gdje im počivaju preci i to se sa pijetetom pohodi. Ako i grade neke, da kažem, religiozne građevine, to nijesu mjesto za svršavanje religioznijeh funkcija i ceremonija, već su to više spomenici, podignuti u slavu *Konfucija* i drugijeh slavnijeh velikana. Jedina velika i sveopća svetkovina im je *nova*, koja se proslavlja naj svečanije više dana; ostali su dani za rad.

Prinose žrtve nebu, zemlji, carskijem precima, zaštitniku polja, svile i dr. Ova državna vjera ima više sekata. No ogromna većina kineska prihvatala je isповijedanje *Buddhizma* koji se u Kitaj začeo širiti 70 godine poslije Hrista. Za širenje njegovo su osobitijeh zasluga stekli svećenici buddhistički koji se ističu samopožrtvovanjem, isposničijem životom, i odricanjem žene i svjetskijeh naslada, što na masu naj više djeluje.

Danas je *Kitaj* pun buddhističkih hramova, uz koje se dižu veliki manastiri, puni buddhističkih kaluđera. U hramovima se obavljaju svečane ceremonije, osvećuju vodice, drže se pomeni mrtvima i izvršuju molitve. Osobito su im pobožna mjesto načićkana molitvenim vjetrenjačama, na kojima su ispisane molitve. Buddhističkom pokloniku dovoljno je, da odapne tu vjetrenjaču i ona zavitla zrakom napisane molitve, te ih u ime njegovo zrakom prinosi kome su namijenjene, a da on ne mora ni ustima maknuti. Služe se i brojanicama. U mjesecu slave samo dvije slave: mladak i pun mjesec. Nauka se svodi na pet zapovijedi koje glase: ne ubij nikakvog živog stvora, od

manjeg crva, pa do čovjeka; ne kradi, ne čini preljube, ne laži, ne pij vina niti ikakvog pića što opija. — *Muhamedov* islam ima također do 19,000.000 povrženika.

Kršćanstvo su počeli tamo propovijedati u VII. stoljeću *Nestorijanci*. Rimokatolička od 1580. g. i protestantska crkva od 1807. nastojale su preko svojih država, da kršćanstvo steče privrženika. Nu Kitajci gledahu prijekijem okom na hrišćanske propovjednike, te ih progoniše. Istrom 1875. god. izdade kineska vlada proglaš, da hrišćanski propovjednici ne smiju se progoniti i hrišćanske crkve vrijedati.

Danas ima u *Kitaju* 1,126.818 hrišćana, 2942 crkve i kapeline i 1850 hrišćanskih škola. Od godine 1898 zasijao je krst i na pravoslavnoj crkvi u *Portarturu*, otkuda su se širile nauke pravoslavne crkve po *Kini* po dalekom istoku. Kitajac ljubi svoju vjeru i strogo obavlja neke propise, ljubi svoju otadžbinu i njene običaje, te ih ne iznevjerava i kad je na drugom kraju svijeta. Ljubav mu je tolika k otadžbini, da ma gdje bio i u naj većem dobru, vraća se u nju, da u njoj ostavi kosti svoje. A ako se kome desi, da izvan nje umre, to se u njegov grob polaže kineske zemlje, koje izvoze u sve krajeve, gdje Kitajci žive. Samo se kaže, da ova ljubav k svemu kineskom djeluje, te se i oni medu se ljube, paze i ispomažu kô prava braća.

Pa i to mnogo pomaže uz vrednoću, štedljivost i prirođenu im okretnost, da su napredni gdje god se pojave, da suzbijaju Evropljane, pa čak i vrlo obrazovane Ingleze. Njihova vrsnoća i obrazovanost u mnogo čemu premašila je i evropsku obrazovanost.

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ. — OCJENE I PRIKAZI.

Иван Козарац: Славонска крв. У комисионалној наклади књижаре Љ. Мирка Клофутар, Винковци.

Хрватски писци већином имају ту карактеристику, да пишу не добним а често пута и веома лошим језиком. Узлуд, то је код њих као неко наслеђство, кому се мало ко од њих зна отети, осим — колико се мени чини — г. Мата Лисичара и још којег другог. Нузгрдице ћу поменути и то, да је неке чисто немогуће читати и разумјети без каква помоћног рјечника, на пр. без рјечника туђих ријечи, а нијесу ријетки ни они слушајеви, кад у иначе добра писца сваког часа наилазите на граматичке и синтактичке гријешке, а да и не споменемо стилистичке, ортографске и др. Али ово зло, које много и много одузимље од вриједности пишћeve, увукло се у доброј мјери и код српских млађих писаца, а изгледа да се је већ добрano и уобичајило. Ја сам имао прилике и да чујем од једног нашег највећег научника тужбе на писање неких млађих српских писаца особито оних из Краљевине, који пишу „српским ријечима а француским стилом“. Дакле, и српски се писци поводе за хрватским, чему је опет крива њемачка, односно француска, наобразба. По тому би узрок могао бити двојак: или је непознавање језика, или је неопреznost и лако повођење за страним језицима. Ако је прво, онда треба језик научити и тек тада с њим писати, ако је пак потоње, онда треба бити опрезан и то ради саме своје користи и ради користи наше књиге.

Ја не бих био ово ни спомињао на овом мјесту, да и г. Козарац не спада у ред онијех, који не пишу свећ добријем језиком. По мому мишљењу сваки се писац наш ограђешује о

народње благо, кад у својем дјелима наш фини, слатки, мелодички и богати језик приказује опорим, тврдим, незграпним и мршавим. То је неправедно, то је грдан атентат на наш лијепи језик.

Да није у Козарчевој књизи занимивости и користи ради упознавања народних обичаја и мана, ради веома лијепо истакнутих особина Славонца и Славонке, с језичног гледишта књига не би вриједила много. У књигама ове врсте нека је допуштено у некој мјери употребљавање локализама и про-винцијализама, али немој за бога да налазиш „високије“, „она али сама“, „сјене сподобне људима“ и др.

*

Свакако, г. Козарац је постигао с овом књигом оно, што је хтио да постигне. Он је намјеравао нашем читаоцу на занимив начин изнијети живот народа у Славонији и он је у тому успио. Нас из ових крајева Козарчева књига куд камо више интересује и учи, јер колико год било зла међу пуком и с ових страна, можемо се тјешити, да је оно у пуно и пуно мањој мјери него тамо. У ово осам цртица наћи ћеш доста, што може да те занима. Славонски сељак, као и сваки наш у опће, с пјесмом живи и заноси се („Код коњарских ватара“), али ипак није му

„ још се држи
крај свих зала,
пјесма га је одржала
њојзи хвала!“

нити се он тријезан с пјесмом тјеши, него — како се у цртици „Гујили . . .“ каже: — И онда се запути у гостиону Тамо се наиме задојен алкохолом буди из своје обичне млитавости и мртвила, даје некаковом заносу, ствара илузије из овог круглог живота и коначно надеран — често са сузом у очима — у пјесми се спомиње идеализованих јунака свог народа из далеких времена, заборављајући при тому на садашњост, на данас, на збиљски живот, који ће га можда још и под туђи плот довести, да под њим скапа! . .“ У цртици „Гњили . .“ ни нема једног догађаја, него је прости а лијепи опис, како Лепа Биргин не ради ништа, закидива Швабу, који марљиво ради, а Лепа само пије, пијанчује; кад

се задужи, продава мало по мало своје земље, док их још свијех не прода. У пјанству се дере и пјева народну славу итд.

Нај занимивија је „Ада“. Заљубљен је Ада у Јагоду. Ада увијек усхићен и весељак, миран и марљив говедар, постаје немирањ, а немир му не да ни да једе, ни пије, ни спава. Запазили то и његови другови, па се чудом чудили. Али њему и горе. Јагоде ни не виђа, нити се састаје с њом. Шваба Пинтер Јагоду запросио и даривао, ал' Јагода љуби Аду. На Малу се Госпу нађоше пред црквом Ада и Јагода, а на Јагоди Пинтеров дукат. Скидај га, вели јој он, а она га скине. Ада, иначе ваљан и штедљив, на вечер пије и пије у крчми где цигани свирају; из крчме изишао пијан и види Јагоду, где иде с Пинтером у коло. Сузе му у очи удариле. Опет иде према колу смијуцкајући се подмуклим, пијаним смијехом Ада убио Пинтера с кôцем!

Зла има много међу народом. У цртици „У јесени“ Ружа је преварена и заведена дјевојка; завео је Стипо, ожењен човјек. Мислили родитељи, што је њиховој Ружи, да је увијек замишљена, сјетна и невесела. Ружине дрѓе издадоше, јер се на Мартиново „на диван“ сакупиле па пјевале:

Нашој Ружи омрзнула прелâ,
Сва је тужна, сва је невесела.
Од пролића још је мори боља,
Љута боља, велика невоља,
Ал' ће проћи прије но година.
— Наша Ружа задобиће сина! . . .
Еј — ју — ју! . . .

Ружин отац прotrнє удре је, трчи за њом, хоће да је убије. У кући је стењање, вајкање и чупање коса Али већ сутри дан Ружин отац каже жени: „Зови Ружу нек дође Шта ћу јој није прва, а не ће бити ни посљедња у тому! И — више ништа!

Али има и веће покварености. „Испод сеоског крова“ видимо, где Кајо и отац морају бити „мунтани“ ради дугова. Каја иде молити, а отац се боји, да је не заведу за накнаду дуга. Каја пошла и вратила се, преварена и заведена од суца, доноси и новаца. А отац? — Отац с тим новцима купује витријола, ракије и др.

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

Ова дубока поквареност у народу биће можда и посљедица невоље, али невољи је узроком свакако и сам народ, који се веома лако дава на лијенчарење и сркање чаша поред страствене и дивље циганске пјесме.

У „Распikuћи“ је већ врхунац покварености. Мата и Ева, муж и жена, у немиру су. Он пијанчина има одношаја с другом женом, а Ева опет са сваким „господином“. Каражу се, туку се предбацујући то један другому. Џеце немају, јер се Ева цифрала и све могуће радила да не рађа, е да тако боље и згодније тјера свој занат. Ево ове тачке: Ева: Ја — гад? Мата: Да — свачија! Ева: Ја крива, што дице немам? А зашто си допустио, а?... Ти си знао, шта радим, да их немам, па ниси бранио.... Ти си крив! Па опет онда: Ева:... Па ти си знао. Знао си, док си за оне новце пио и карто. Да, док сам могла заслуживат, док су ме господа 'тила, до онда сам добра била.....

Сад промислимо само: „Распikuћа“ је „обична сцена“!!

Осим пјесме и игара, што је нашем народу у опште мило и свето, изнио нам је г. Козарац у овој чаши славонске крви и сувише славонских карактеристика: описање уз циганске пјесме, продавање имања странцима, завођење дјевојака, задуживање и исплаћивање дугова са дјевојачким поштењем, прељуб, па силење и гоњене жене са стране мужа, нека се ова пода, ёда муж добије мјесто лугара, како се у „Старој рани“ прича, јер му је мрско радити, хоће да буде „господин лугар“ послије но што се је из солдатâ повратио па „поо'лио се хм — кô да је позабао памет читавога свёта“.

*

Ово занимиво дјело г. Козараца, којим је наша књига добила добру тековину, треба да свак прочита и да се упозна са славонском крви жељећи да она не остане и даље иста. То је за стално жељио и сам г. Козарац.

У Дубровнику.

Франо Кулишић.

BILJEŠKE. — БИЉЕШКЕ.

KNJIŽEVNOST I UMJETNOST.

Ko je „conte Michele“ u Fortisovom pismu iz Dubrovnika? Kad je u lanjskom „Srdu“ g. Bogišić stampao dva dragocjena pisma Fortisova, ocjenjujući njihovu zamašnost, kazao je „Zanimljivo bi bilo znati, ko je onaj „conte Michele“, koga on pominje u pismu pod II., i koji je preveo tamo uvršteni Fortisov sonet; svakako je to morao biti nekakav „gospod Miho“, dubrovački vlastelin, ali od koje „korte?“ — Široko polje nagadanju!“ Sva je prilika, da je to morao biti vlastelin Miho Antun Sorkočević. On je bio Fortisov lični prijatelj, te ga je ovaj i sklonio, da se preseli u Pariz, gdje je Miho i preminuo (v. biografiju Sorkočeviću, što je Vlaho Stulić stampao u Tipaldo: Biografia degli Italiani illustri, Mleci 1834, I, str. 416-417). Nije bez interesa napomenuti, da je pjesmu „Albertus Fortis Rhacusā discedens“, što se spominje u drugom pismu, baš ovaj Sorkočević stampao s italijanskim prejmom Julija Bajamonti u svome izdanju spisa „Commentariolus Ludov. Cervarii Tuberonis, Dubr. 1790, str. 72. (Na str. 71 kaže o Fortisu „hospitis mei quandam atque amici suavissimi Alberti Fortis“. Latinski original te pjesme ujedno s prijevodom stampao je sjem toga njeko — ne spominjući ni pjesnika ni prevodnika! — u du-

brovačkom kalendaru „L' Epidauri anno“ za g. 1901 (str. 62-63).

P. M. K.

M. Sokolov umro je na 29. juna o. g. u 52. godini. Od 1889. godine bio je profesor za historiju ruske književnosti na moskovskoj universitati. On je stampao mnogo starijih ruskijeh književnjeh spomenika, a među njima važni spis našega Đorda Križanića, koji svrhom 17. stoljeća ode u Rusiju. Jedno zlamenito ispitivanje Sokolovjevo radi o staroj bugarskoj književnosti.

Ruska književnost u prvoj polovini ove godine. Evo me da Vam se oglasim i da Vas obavijestim o nekijem pojavama ruske književnosti prvom polovicom ove godine. — Smotra „Mir Božiji“ ima članak o Čekovu i pokretu k slobodi od Batjuškova; zatim raspravu „o Vilhelmu II. i njegovu dvoru“, gdje se naglašuje da je reakeciji zadnje evropsko utočište u Njemačkoj. U istoj smotri C. Penamarev svrača pozornost publike na vrlo važnu izreku senatora Vimzminski-a, kome bješe naloženo, da se ispita o uzrocima krvioproljica i o nemirima u Baku. Iz njegovih se izvida razabire, da nijesu radnici organizatori nemira, nego ljudi bogati, koji stoje na raspoloženju i u službi ruske vlade, a oružništvo ih u tome potpomaže. Ova činjenica najbolje karakterizuje nedostojno ponašanje policije u Baku. Neki Dremli-

kuga, vrhovni zapovjednik oružništva, prigodom premetačine u nekoj štampariji, podmetnu sam jedan provokatoran spis, a da bi mogao imati temelj za optužbu. Tužen za ovo u Petrogradu, Dremlikuga bio je premješten iz Baku u Kurlandiju, gdje se i danas nalazi u službi kao vrhovni zapovjednik oružništva.

U „Ruskoje Bogatstvo“ Korolenko iznosi trganja i muke jednog sina od ruskog oca i poljske matere, kako mu se nagoni prekrštavaju. U istom dnevniku Korolenko priča o svom gimnaziskom vremenu, kad još bježu u jeku batine. Tu su još i uspomene prevratnika Mozorova, koji se skoro oslobođio iz Schlüsselburga.

U istom listu *Korolenko*, koji je bio riješen optužbe, objelodanio je svoju obranu pred sudom, koja odvaja precizijom i finom ironijom. Pisac dokazuje, da vlada nije shvatila manifest od 17. oktobra, jer ona još i danas vjeruje u svoju autokraciju i istovjetuje svoju situaciju sa Carevom. Vlada nastoji ugušiti svaku slobodu štampe, zaboravljajući da je kostitucionalna uprava podvrgnuta javnoj kritici.

U ovom listu *Ivanoff Razmnik* izvješće nas o seljačkom pitanju. Bogati su seljaci protivni eksproprijaciji, a u prilog individualnom imanju; dok siromašan seljak zahtijeva kolektivno imanje zemlje. Dvije političke stranke trude se da bi svaka za sebe zadobila neukog seljaka: socijaliste i skrajnja desnica. Ova se posljednja služi u tu svrhu sveštenstvom i policijom; ali sveštenik ne uživa dobra glasa, i tako socijaliste su sretnije ruke, jer uživaju kod seljaka veću simpatiju. Njihove govornike seljak sluša sa nekijem pravijem strahopočitanjem.

Mistički Anarhizam zove se novo udruženje ruskijeh književnika, a or-

gan im je Fakely (zublje). I književnost osjetila je burna vremena, što sad Rusiju mute. Program im je: „Mi želimo otkriti unutarnji nemir, što je za ovo doba vrlo karakterističan. Mi ne težimo jednakosti i jednoglasnosti, nas spaja nepomirljiva mržnja proti sili vanjskih obaveznijeh pravila o ljudima. Smisao života za nas sastoji u traženju potonje slobode. Mi izdžemo našu zublju na ime samosvojne osobnosti i slobodnog udruženja ljudi, koje je osnovano na ljubavi novoga preobraženog svijeta.“

Prva sveska sadrži divnijeh sastavaka dubokog mislioca Vjatšeslava Ivanova, Aleksandra Bloka, a najskoli tu odvaja priča Leonida Andrejeva „Tako to bi, tako to bi, tako će to biti“, i to je pripjev njihala na velikoj satkuli. Ljudi su robovi i bez bića s njima se ne može. Ako nijesu bičevani, tad tuku oni sami sebe. Glavne crte svoje pripovijesti pozajmio je Andrejev iz historije Ljudevita XVI. Ali da slobodnije uzmognе se micati, a da simbolično sve bolje oskače, ne spominje ni zemlju, ni vrijeme svoje priče. I kralj nema imena. Samo je kazano da je dvadeseti, jer devetnaest njih prije njega kraljevahu. Odakle njemu i njegovijem pradjedovima vlast? Što im dade gospodstvo nad životom i smrti miliona ljudi? Niko to ne zna. „Tako to bi, tako će to biti“, kuca njihalo na zvoniku. I sad naprasno dižu se milioni ljudi proti sioniku. Što je nenadno potreslo silu njegovu, isto je tajna kao i poslanik te sile. Ali ova se skrši. „Puk se odvikne od slušanja — dalje ništa. I iz velikog broja pojedinijeh, malijeh i neznatnijeh otpora diže se snažan nepreolimivi pokret“. Psihologija prevratne svjetine pravi je zadatak priči. Svrgoše kralja i bacise u tamnicu. Ali

još u velike možno je u svjetini kraljevo ime, a opet tako su snažni ropski nagoni u onijeh te su se oslobodili, da ne mogu uživati svoju slobodu. Svud se nadozrijeva izdajstvo, svud se pričinjaju pristaše svrgnutog kralja, za to krv teče, tamnica su pune. Napokon dvadeseti treba da umre. To traži puk. Divan je prizor, kad kralj pristupi pred zastupnike narodne. Sionik, koji je hiljadu godina puk tlačio, pokazuje se običan čovjek na kratkijem nogama velikog crvena nosa; on veličanstveno progovara, ali ne može da zametne tri smislene riječi. No robovi, postali slobodni, ne osjećaju smiješnu situaciju; nego kriče: „Na smrt tiranina“; moće svoje ubrusići u krv posjećenoga kralja i igraju kolo, pjevaju, i ubijaju svakoga, o kom sumnjaju da ne odobrava kraljevo umorstvo. „Oni lažu, kad govore o svome zanosu za slobodom. Oni se samo boje od bića. Kad upravo zasnube slobodu, tad će bit istom slobodni“.

Spomenut mi je još „Ruskaja Misl“ pa u njoj radnje Boborikina o novom pokretu. Ima tu i sastavak o Gogolju (prilikom 70. obljetnice Revisora).

List donosi interesantnu studiju iz pera Maličenka o Nikoli Gavriloviću Černičevskom, velikom učitelju socijalizma, koji je 25 godina boravio u progonstvu. Njegove su ideje silno djelovale na ruski narod. On je nekako bio odgojitelj Rusije. Objelodanio je u glasovitoj reviji *Savremeniku* nekoliko ulomaka engleske historije po Macaulay-u, da pouči ruski narod, kako se ima boriti za slobodu. Preveo je također i *Historiju XVIII. vijeka od Schlossera*. A glavno je njegovo djelo: *Komentari o Stuart Millu*. Ovo mu je djelo steklo evropski glas.

U „Zborniku“ ima Andrejevljev dram „U zvijezde“. Censura ga ne da na

pozorište. Drugi je njegov dram „Sava“, koji slavi Bogorodičin lik te u lanjskomu požaru Manastira u Kurskom po osobitom božjem propuštenju ne izgorje.

U „Sovremenaja žizn“ ima rasprava Visockoga o modernom poljskom dramatičaru Stanislavu Vispianskому, koji je bez dvojbe najznatnija pojava mlade Poljske.

P. Pilitzki u „Obrazovanje“ dokazuje neosnovanost bojazni trgovackog svijeta, kao da će zbog štrajka i revolucije nastradati ruskia industrija. Svaka ekomska kriza koristi ili kapitalu ili radniku. Radnici se prigodom štrajka organizuju; a budući da se potreba produkcije većma osjeća, kapitaliste popuštaju radnicima.

U „Vjesi“ i „Zolotojo runo“ ima radnja Brusova o realizmu i simbolizmu s naslovom „Karl V“, puna duhovitijeh misli.

U *Viestnika Vospitania* T. Lokot raspavlja o jednom važnom pitanju: Škola i Duma. Birokratski režim stvorio je i u školi policijsku atmosferu, koja se opire dobrom odgoju. Sve su gotovo ruske škole pod nadzorom političkih komesara nastave; oni imenuju upravitelje, nadzornike i profesore. Ovo je štetno odgoju, pa donosi i novčanijeh tereta. I druga ustanova, koja ne odgovara svrsi, a zapada' ruski narod 15 miliona rubala, to su tako zvane škole carice Marije, ili konvikt za plemičke kćeri. Ovi su zavodi bez ikakova nadzora i kontrole. Pisac ovoga članka opominje Dumu, da stane na put ovijem nereditima i traži da se ukine centralna policija nastave kao i zavodi carice Marije. Škola ima da bude slobodna, a profesorski zbor neka vodi kontrolu nad njima.

U „Vestniku Jevropzi“ govori Polonski o novom poljskom romanu.

Tu se spominju Sienkiewić, Orzesko, Zeromski, Danilovski i drugi.

U Petrogradu jula 1905.

Vaš Milivoj.

† **Manuel Garzia.** Umro je u Londonu u 102. godini života ovaj glasoviti učitelj pjevanja. Rodio se 17. marta 1805. god. u Madridu. On je izumio zrcalo za bolesti grla.

Spomenik Rembrandtu. U Leidenu u Holandiji, u gradu, gdje se nazad 300 godina rodio ovaj glasoviti slikar, otkriven mu je svečano 14. jula o. g. spomenik. Ovaj je smješten u lijepom sadu, ne daleko od mjeseta, gdje se Rembrandt rodio. Spomenik je djelo belgijanskog vajara Toona Dipija. Bronzana bista slikareva stoji na podnožju od crvenog granita visoku 5 m i pô. Ali iza svečanosti otkrića javio se učenjak u Holandiji učenom radnjom, kojom je dokazao da se već lani vršila tristota obljetnica, otkad se rodio Rembrandt; zato da se sa svečanosti zakasnilo za godinu dana.

NAUKA.

Geografija. *Njemačko-britska međa u istoč. Africi.* Njemački i ingleški gra-nični povjerenici ustanovili su tu skoro sjevernu granicu za Njemačku Afriku. Granica se proteže od Dipeskoga jezera na jug brda Kilimandžara do 30° istočne duljine od Grinidža, t. j. do one tačke, gdje se ona spaja s granicom Kongodržave. Na zapadu jezera Viktorije odustalo se od prirodne granice, da bi Kagerino ušće ostalo njemačko, ali ne tako zvani Kagerin obluk sa prostranjem šumama na sjeveru rijeke Kagere.

— *Put na sjeverni pol u balonu.* Poznato je, da je nesretni André zaglavio, kad je kušao da u ba-

lonu dopre do pola. Sada hoće Wellman, sjeverni Američanin, da kuša sreću balonom do pola. Njegov je balon dug pedeset metara a promjer od šesnaest u sredini i ima oblik vretena. Ladica drvena, koja će biti vezana o balon, biće duga šesnaest metara a široka dva; imá će kabinu, postelje i kuhinju. Motor na prednjoj strani imaće snagu od 50 konja a onaj na krmi dvadeset i pet. Biće pet drûgâ a jedan će stati u košari ispod lađe za uređivanje užeta i sidra što će visjeti.

Historija. *Sveta kuća u Loretu.* Kanonik Chevalier, dopisnik franceskog instituta, izdao je djelo, kojemu je namjera da dokaze potpunu neautentičnost Svetе Kuće u Loretu. Djelo je izašlo u Parizu i ima 500 stranica a sadrži mnogo isprava. Ovaj kanonik tvrdi: 1. Da, prije no što se ovršio prvi premještaj ove Svetе Kuće 1291. godine, ona je u Nazaretu bila već razrušena. 2. Da o premještaju Kuće, gdje je živjela Bogorodica, nije bilo ništa poznato ni u Nazaretu, ni na cijelom Istoku i da pripovijedanje o ovom čudu bješe uneseno sa Zapada XVI. vijeka; 3. Da je prije ovog tako zvanog premještaja bila jedna kuća posvećena Bogorodici u Loretu; 4. Da prije 1472. godine, ni u Loretu, ni drugovdje, nije se pominjao premještaj; 5. Da pape bježu mnogo rezervisane u izjavama o ovom čudu. Prva bula, koja pominje premještaj, pripada 1507. godini, a premještaj zabilježio se u martirologije tek 1669. godine.

Ovdje se dakle, po Chevalieru, radi o pukoj legendi a srednjega vijeka puk je kadgod nazivao bolnice „kućama Blažene djevice“ — „domus beatae Virginis“. Vjerojatno je opstojala u Loretu ovaka kuća, koju pučka mašta obrati u pravu Kuću Bogorodičinu

u Nazaretu. Drugi misle, da je kuću u Loretu sagradio arhitekat De Angelis; ovo bi ime tumačilo legendu, da su andeli prenijeli Kuću. Srednji je vijek pun legenada o premještaju erkava, slika i t. d.

Po tome ne bi bilo historički dokazan prijenos Kuće u Loret sa strane andela.

Hemija. *Otkriće radioaktivna eleminta.* U rudnjem vrelima San Giuliano u Italiji otkriven je takmac radioja. To je para, koja zgušnuta pušta po Battelli-u, profesoru universitati u Pizi, aktivnijeh emanacija, koje se mogu sporediti onjem od radija. Gospodin William Ramsay, koji uživa ugleda u ovom predmetu, drži da se ovdje nalazimo pred radio-thoriumom, koji je već bio opažen u nekijem rudnjem vodama od M. Blanca, mladog učenjaka talijanskoga.

— *Porcelana od kamenog vlakna (azbesta).* Izumio je Garros i ima sve keramičke osobine obične porcelane, a pokazuje neke osobite biljege. Azbest, rudna materija, nesagorljiva, iste prirode kao i amiant, kako kaže njegovo grčko ime, ne može se pokvariti u ognju. Njegovo vlakno (žica), veoma tanko, gipko i glatko, dopušta da bude pretvoreno u naj finji prašak i da se može umijesiti vodom i da mu se kalupom dade koji mu drago oblik. Porcelana od azbesta je tvrda i providna. Ako se prašak opere u sumpornoj kiselini, prije no što ju umijese i ispeku, dobije vrlo krasnu blijedo-žutu boju.

Higijena. *Nemojte lizati poštarske marke pri priljepivanju!* Ovo je opomena, što daje učenjak Lance. Ova zla navika toliko je više dostojava kudenja, što se čeljade može otrovati.

Već se je dokazalo, da to može prouzrokovati zarazu ili bolest, koja se pripisuje bakterijskom uzroku. Sad je Lance imao prigode da otkrije, da to ima jednako, u nekijem slučajevima, i hemijski uzrok, koji zabranjuje da se prode jezikom po poštarskoj marci a nadasve po bojadisanoj strani. Otvornu osobinu imadu engleske marke, na kojim je Lance našao kromovo žutilo, što je olovni kromat. Ova materija je jedna od naj štetnijeh. Koji kolačar (slastičar) ingleški stavi je u šećerni ures svojih kolača, da podražuje pčele i osice, a za djecu, koja su bila izjela tijeh kolača, bila je posljedica gastrički nered vrlo težak. Marka polizana može jednako tomu dati povoda. Kad se može naprosto mokrijem prstom proći po marci, svak se može uzdržati od starinskog načina, koji nije gospodski. Lance naj više preporučuje, da ne davaju marke u ruke maloj djeci, koja uopće stavljuje sve u usta. Ova preporuka primjenjuje se i na tramvajske biljege. Nije rijetko vidjeti u omnibusu ili u tramwaju dijete, koje drže na koljenima, a majka neoprezna pušta ga da sisu ili liže biljeg ili tiket i da joj se i ne snijeva zlo, koje to može prouzročiti.

Poljoprivreda. *Radnje za puljiški vodovod.* Talijanska vlada usvojila je već nazad dvije godine projekat gradnje velikog vodovoda u Pulji. Vodovod bi se gradio kroz sve tri puljiške provincije: Foggia, Bari i Lecce. To će biti ogroman vodovod, koji bi stajao preko sto miliona lira i dovodio bi vodu s porječja, koje pripada Tireniskom moru, ispod Apenina, na jadransku obalu. Troškovima bi prinijela država i zanimane provincije i općine. Za gradnju vodovoda u prva dva odjeljka od izvora Caposele i po-

toka *Ficochia* pa od *Ficocchie* do Kraljeve doline kod *Venose* trebalo bi da se iskopa prorovā (tunela) u ukupnoj duljini od 50 km. Društvo Erecole Antico već je predalo vlasti italijanskoj osnovu radnjā za prvi odjeljak *Capo-sele-Ficocchia*, o kojoj ima da odluči vlada, a uzelo je kao upravitelja radnja inženjera *Brandana*, graditelja Simplonskog tunela, koji se već nastanio u Caposele, gdje upravlja radionicama za izvršivanje radnja. Društvo sada izraduje osnovu za drugi odjeljak, zatim će izraditi sve druge projekte za cijelo razdijeljenje vode. Za društvo radi već nekoliko četā inženjera. Vodovod imaće naj više poljoprivrednu znamenitost, te će Pulja, koja je toliko plodna, da pored sadašnje nestašice vode, uvozi u nas, u siromašnu Dalmaciju, mnoštvo zelja, sočiva, žita i voća, uvoziti poslije još više na korist nadasve siromašnjeg dijela našega pučanstva.

Proizvodi. Kamenice i školjki u Algeriji doći će vjerojatno brzo u trgovinu, dajbudi u Francusku. Vrhovna vlada u Algeriji ovlastila je M. Bounhiola da sastavi inventar morskog bogatstva ove velike francuske kolonije. Ova će se radnja sada svršiti, što se tiče kamenica i školjaka. Sad je konstatovano, da obala alžirska obiluje kamenicama i školjkama. U ostalom nijesu čekali ovo znanstveno potvrđenje da eksploratišu morsko dno bogato školjkama, ali to se vršilo tako naopako, da proizvod nije bio dostatan ni za mjesnu potrošnju. Nije bilo jednak s gojenjem kamenica, jer malo ozbiljnijem opitima nije se postiglo nego gubitka. Pri svem tom može se ustvrditi, da ako se upotrijebi način, koji se hoće, dno za školjke na zapadu oranske obale i one Bužijskog zaliva i Buga-

roni rta moći će biti vrlo plodno. Tako isto obale alžirske, bogate kamenicama, a osobito la Makta, dug i dubok konao, koji spaja istoimenu baru s morem, moći će se korisno upotrebiti.

Metalna industrija. Kovani tuč. Ova smjesa sastoji iz mjeri, kositera (kalaja) i iz drugih izdržljivijih kovina, kojoj se dalo ime *formetala*. Ovaj tuč može se raditi s njegove posve osobite kovnosti, kao što i željezo, nado ili mjer. Tali se u homogene komade i može ga se preradivati jednako kao rečene kovine, kovati čekićem studena ili usijana, tanjiti ga u listove, tijeskom ga naštampati, prevlačiti ga slojem druge kovine, protezati ga u motke i zavijati ga. Ne može da se oksidiše i protivi se grizenu morske vode, vlage, sunca i razblaženijeh kiselina, čijem odvaja od željeza i nada. Cijena formetala nije ni po što viša nego ona od naj bolje mjeri. Upotrebljuju ga za sprave štrelnjaka, za hidrauličke turbine, za centrifugske štrelnjke, jastučice, za cijevi, koje izbacuju torpede, za brojače razdavane vode, za zubaste točke i slično.

— **Torpedo na turbinu.** Ovaj torpedo pod imenom Poliss-Leavit, već odavna primljen za ratnu mornaricu u Sjedinjenjem Državama, od sviju je najmožniji i naj brži i od samog Whitemheadova.

Promet. Novi bosanski gvozdeni put od Sarajeva prema turskoj i srpskoj granici. Ovaj je put bio otvoren 1. jula o. g. Ide od Sarajeva do Uvca na granicu tursku i dug je 138 km. Od njega se odvaja s Drine pruga Medede-Višegrad-Vardište na srpsku granicu a duga je 29 km. Put je sagrađen kroz vrlo težak i kr-

ševit kraj, te je trebalo za nj probiti devedeset i devet prorova (tunela) za ukupnu duljinu od 13,5 km; od ovih je naj dulji onaj ispod brda Viteza, ne daleko od postaje Pale, dug 852 m i Priliški tunel na S.-Z. Drine dug 605 m. Osim toga zgradio je trideset željezničkih mostova, mnogo viadukata, nasipa i zidina i drugih grada, te je znamenit s tehničke strane. Zanimivo je za turiste, jer obiluje veličanstvenijem i divnjem prirodnjem prizorima. Počinje od Sarajeva na visini od 500 m od morske površine, pak se uspinje i postiže svoju naj višu visinu od 940 m na postaji Stambulčić (malo ne 2 puta i po visina Srda — 413 m). Pripisuju mu veliku strategično-zapremačku znamenitost. Produljenje do Novog Pazara bila bi posljedica ove gradnje.

Kreće iz Sarajeva zapadno, pa lako se proteže protivnjem smjerom; prelazi preko Miljacke, proteže se podno Trebevića, pak mostom od četrdeset metara duljine prelazi preko Gajskoga ponora a viaduktom siječe dolinsko korito Bistrika, te ima postaju Bistrik na šestom km. Kroz novi prorov dolazi u klanac Kozija Čuprija. Ovdje je divljačan i nepristupačan Paljansko-Miljački defile, kroz koji se mnogim umjetnjem radnjama prokrčio ovaj put. Na devetnaestom km je postaja Pale na istoimenom visočju; na dvadeset i šestom km uspinje se na Javorinski grbalj, koji čini razvode medu Bosnom i Drinom a iza velikog razvodnoga tunela pod Vitezom, iza njegova južnog izlaza, nalazi se najviša tačka: postaja Stambulčić. Ovdje počinje slaz do Drine. Put se zatijem odaljuje od Stambulčićeva potoka i kroz dva prorova i jedan viadukat dolazi kod Rakite na Grabovičku i Pračku dolinu. Na četrdeset i četvr-

tome km dolazi na postaju Praču; slijedi rijeku Praču do nje utoka u Drinu. Naj teža je radnja bila u dolinskem tjesnacu iza pedeset i trećeg km, gdje se sagradilo tunela, viadukata i više mostova preko Prače, koja tu strmo teče i bijesni u dubini. Opet kod postaje Mesići-Rogatica sužuje se dolina u strahovito divljački ponor, ali pred ovom postajom gvozdeni put prelazi na lijevu obalu Prače, pa niz ovu rijeku dolazi na Drinu. Od ušća Prače (Ustiprača) put opet uzlazi i pomoću tunela i drugih grada prelazi preko Vučibrdske i Gradinske strmine. Tad ulazi u Drinski dolinski proširak do Medede, gdje se račva. Jedan ogrank put, kako se već napomenulo, ide preko Višegrada na Vardište put srpske granice. Glavna pruga kroz ogromne stijene i podrtine prelazi Drinu i nje utok Lim, pa njegovom desnom obalom svršuje na turskoj granici kod Uvca.

— *Električna željeznica od Napulja do Avelina.* Vrhovni savjet javnih radnja u Italiji riješio se, da odobri gradnju te željeznice. Ona bi bila uskotračnica po projektu inženjera *Cuciniella*. Ta pruga je samo dio velike željeznice, koja bi imala biti produljena do grada Barlete u Pulji na Jadranском moru i bila bi brza i naj kraća od Napulja do Jadrana a imala bi veliku znamenitost za općenje između naše dalmatinske obale i italijanske. Ingenjer *Luigi Dini* u trgovackom listu *Il giornale di Napoli*, koji je prvi gradnju ove željeznice zagovarao, tumači korist, koju donose uskotračnice prama onijem normalnijem, t. j. ne samo da im je jeftinija gradnja i da mogu biti strmije, nego i da im je i promet jeftiniji, te se pučanstvo može lakše i sa manje troška njom služiti bez štete za prijenos trgovine.

Brodarstvo. Brzina putovanja starijih vatreњača i sadašnjih. Prije no što su počele vatreњače putovati između Evrope i Amerike, trebalo je jedrenjačama naj manje pet nedjelja dana da iz Evrope dodu u Ameriku, te je bilo čudo, kad tridesetijeh godina prošloga vijeka jedna jedrenjača učini taj put u tri nedjelje i pô.

Prve vatreњače početkom četrdesetijeh godina dolazile su iz Evrope u Ameriku u osamnaest dana; od početka šezdesetijeh godina počeše prevaljivati taj put u samijeh sedam dana. Lani vatreњača *Turaine* dođe u Ameriku u 6 dana i sedam sahat. Ove godine velika parnjača *Deutschland* u pet dana i pô. Ova velika vatreњača brzinom od 23 40 uzala na sahat ima 23 hiljadę tona, 39 hiljada konja snage a nje gradnja stajala dvadeset miliona. Ona je trošila preko sedam hiljada tona ugljena. Treba ovdje istaknuti, da malo povećanje brzine zahtijeva veliko povećanje sadržine broda, konjskih sila i troška ugljena.

— *Subvencija slobodnoj plovidbi u Ugarskoj.* Pod predsjedanjem ministra trgovine Frana Košuta odlučila je konferencija zanimanika u Budimpešti dne 18. jula, da će ugarski trgovачki parobrodi slobodne trgovine, koji izlaze ili ulaze u kakvu ugarsku luku, dobivati godišnju subvenciju. (T. L.)

— *Ugarski i belgijski školski brod.* Belgijском parlamentu biće donesen prijedlog za nabavu školskog broda u iznosu od miliona franaka a u konferenciji u Budimpešti 18. jula o. g. tajnik senjske trgovачke komore zegovao je nabavu takovog broda za nautičku školu u Bakru. U Austriji nemaju nautičke škole još nikakvog školskog broda.

KULTURNE VIJESTI.

Црквене власти. Нови епископ. За епископа епархије бококоторске, дубровачке и спичанске именован је архимандрит Доситеј Јовић.

Јовић Драгомир, у калуђерству Доситеј, рођен је у Дрнишу 16. октобра 1856. од угледне породице. Почетне школе изучио је у родном мјесту. Свршивши редовно и потпуно вишу гимназију у Задру, ступио је школске године 1875-6. у богословски завод задарски, где је с одличним успјехом доворшио науке школске године 1878-9. Још као слушалац богословије рукоположен је био од блаженопоч. епископа Кнежевића 25. јануара 1877. за дјакона, а 25. децембра 1878. за презвитера, те је задржан у Задру да обавља службу економа у православном сјеменишту, у ком је својству марљиво служио од 1. октобра 1878. до 31. децембра 1880. Своју душобрижничку службу започео је као администратор парохије на Кистањама 1. јануара 1881., где је остао до 18. фебруара 1884. Позван тада у Задар као помоћни извјеститељ епископске Консисторије био је највишим ријешењем Његова Величанства 17. септембра 1884. наименован редовним предсједником, а 19. марта 1886. архимандритом потпредсједником. Послије смрти епископа Кнежевића њему је била повјерена управа далматинске епархије за вријeme упражњене епископске столице, од 9. фебруара до 19. октобра 1890. Данашњи епископ далматински, преосвештени Никодим Милаш, на православни Божић лајске године, одликовао је на особити начин свога заслужног архимандрита Доситеја удјеливши му наслов архимандрита-митрофора, уз допуштење, да на свима црквеним службама може носити митру.

Наименованом епископу Доситеју и највишем мјесту биле су признате заслуге за његово врло марно службовање, те је шајвишом одлуком Његове Величанства 12. јануара 1896. одликован витешким Редом Гвоздене Круне III. разреда. Њ. В. црногорски кнез одликовао га је комендом Данилова Ордена III. реда, а краљ Србије Александар I. комендом Ордена св. Саве III. реда".

Како сазнајемо, нуђен је наименовани епископ Доситије још год. 1896. са сточицом митрополитском у Сарајеву.

Onhe поштовање, које је у досадањем раду пратило новог епископа, најамо се, да ће бити продолжено и у новој његовој, врло важној и одговорности пуној дужности и у том очекивању честитамо и епархији и епископу.

Novinarstvo. *Stota obljetnica lista „Kralyski Dalmatin“.* Ove godine 12. jula navršilo se uprav sto godina, да је почео излазити у Задру сваке суботе приje подне овај лист на српском или хрватском језику, latinicom. On je izlazio zajedno i u italijanskom језику под именом „Il Regio Dalmata“ (Kraljski Dalmatin). Ovo je bio službeni лист францеске владе у Далмацији. Лист је доносio u prvom redu služбene вijesti, pak dogadaje iz Dalmacije i из drugijeh strana францеске carevine. Nije izlazio nego do 8. децембра 1809. U cijeloj Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji то је bio prvi лист, koji je izlazio na našem језику. (Pros.)

Kongresi. *Kongres južnoslovenskiх književnika i novinara u Sofiji.* Kongres, који smo navijestili u 2. броју „Srda“, отвориće se 26. avgusta u 10 часова и јутро а трајаће три дана. Raspravljaće се првилник saveza južnoslovenskiх književnika i novinara. Dva dana по-

slijе отвора ovog kongresa отвориće se друга јуžnoslovenska izložба.

Izložbe. *Izložba grožgja i voća.* У Zagrebu pri zemaljskoj izložbi за стоку, воћe i ostalo biće izložba ranijeg гроžда od 1-5. a kasnijeg od 20-25. septembra.

Izložba novijeh izuma. Godine 1907. од 15. juna до 15. septembra biće u Olomouc u Moravskoj ta izložba. Obavijesti daju trgovачке коморе о izložbi.

Izložba za tjelesni odgoj i školsku higijenu. Та ће izložba biti otvorena u Zagrebu mjeseca septembra o. g. u музеју trgovачке коморе i имаće odio за sokolstvo i tjelesni odgoj uopće, за općenitu i за školsku higijenu. U izložbi biće zastupano hrvatsko, srpsko, bugarsko, slovenačko i poljsko sokolstvo.

Društva. *Prvi hrvatski svesokolski slet.* Prvih dana septembra o. g. biće u Zagrebu svesokolski slet.

НОВЕ КЊИГЕ. — NOVE KNJIGE.

Извјештај српске православне призренске богословије за школ. год. 1905-6. Крушевац Штамп. Ђорђа Будимовића. Ова богословија има четири разреда, 15 наставника и 101 ученика. Ректор је завода архимандрит Иларион Ц. Вешић, митрофор. Окром богословнијех предмета учили су се још ови: српски, хисторија народна и општа, психологија, логика, педагогика, методика, хигијена, словенски, турски, француски, руски, пољска привреда, нотно пјевање и гимнастика. Власт, која се скрећи за завод је: Главно Путорство. Ученици састављају дружину „Растко“ те у састанцима се прочитало

и расправило осам њиховијех различитијех радова. Имовина дружине примила је кроз годину 4459 гроша и 70 пара а издала 1254 гр. и 14 п. Ученици су из своје књижице прочитали 2067 дјела. По доби најмлађем ученицима је било 16 година а најстаријем 26, једноме 35 година. Највећем броју ученика т. ј. 44 њих било је 21 година.

Св. Ђоровић. У часовима одмора, цртице, слике, записци, приповјетке. Књ. III. У Mostaru. 1906. *Пахер и Кисић.* Цијена 2 К (2 дин.).

Споменица двадесетпетогодишњег рада (1880-1905) Добротворне Задруге Српкиња Новосаткиња. Написао Аркадије Варађанин, первођа друштвени. Нови Сад. Штампарија књиж. *Браће М. Поповића.* 1906. Врло красно издање на финој хартији са златним окрајцима на свакој страници и са златним иницијалама.

Dalmatinski težak. Izašao je prvi broj ovog mjesečnika, što ga izdaje Vinarska udružba za Dalmaciju u Splitu. Stoji na godinu 2 К.

Prof. Walter bar. Ljubibratić. *O božanstvenoj komediji.* Uvod o postanku i svrsi Dantove Komedije, i kratak sadržaj cijelog epa. — Pretiskano iz Srdja. — Stoji 1 К. — Nabavlja se kod pisca u Dubrovniku.

U svijeh naroda čita se, uči i prevodi ovo Dantovo djelo. Radnja prof. Ljubibratića je prva ove vrste u našem jeziku. Ona prikazuje iscrpljeno Božanstvenu Komediju i napisana je zanimivijem načinom, te je sreća za Srbinu i za Hrvata da se može potpuno upoznati s njom, tim više što na našem jeziku nema potpuna prijevoda ovog epa. Stoga preporučujemo najtoplje svakomu nabavu ove studije.

Уму и срцу поуке за народно просвјећивање. Нап. П. Аришнов. I. Нови Сад. Матица Српска 1906. Из књига за народ Св. 119.

Петар Кочић. Јазавац пред судом. 2. изд. Београд. 1906. Књиж. *Свети. Б. Цвијановић.* Ц. 0·50 п.

Летопис Матице Српске. Књ. 238. Св. IV. за годину 1906.

СПОМЕНИЦИ ДУБРОВАЧКИ

објелоданио А. ВУЧЕТИЋ.

14.

Стефан Урош, краљ српски, 1240—1272 даде повељом из Врхлабе дубровачким трговцима слободу трговања. Та је повеља била штампана у Mkl. Mon. Serb. Она је написана на квијеру (пергамени) и налази се у Ћ. к. бечком архиву. Наша је исправа на папиру и њена лијева страна је пропала од гњилоће. Нема почетка, јер почиње тек 17. ретком Миклошићеве повеље ријечи **8чини** а иде до конца текста до ријечи **всакомъ**. Наш је рукопис dakле фрагменат, и то мањакав.

Ово је пријепис Миклошићеве повеље, јер се с њом слаже у цијелом свом садржају, а честе разлике у ријечима ових двају рукописа не могу ослабити тврђњу, да наш рукопис није пријепис; поред тога уврстили смо га у наше споменике, јер има и он неку вредност. Попунили смо наш фрагменат ријечима из до-тичног дијела Миклошићева споменика. Ријечи Миклош. споменика наведене су у запоркама. На дну нашег пријеписа има за потпис ријеч „краљ“ писана веома дугим словима одизгара долje, како се обичавало прошлих вјекова.

Пријепис је служио за уредовну потребу у дубровачкој канцеларији и има и њена биљешка на врху. Овај је пријепис врло стар.

14.

Стефан Урош, српски краљ, подијељује повластице дубровачким трговцима.

(1240—1272.) На Крстов дан. У Врхлаби.

С двора уписано од канцеларије: № 38 del Pach. VII.
(= Бр. 38 спомића VII.)

(ако ли кръкъ) 88ини дѣтикъ, да га пода (господаръ; ако ли га не пода, да плати господаръ враждѣ, како и саси плакаю; и да си ходѣ) сководно по земли и по тракогъхъ (краљевства ми; да при конимъ ихъ селѣ чтета наидѣ, да плати село ближнє; ако село не плати да плати краљевство ми; (и града да не работаю, ни га влюду; и ако се шврѣте кон дълъгъ междѣ сръблинолъ) съ дѣброкчанинолъ да да имъ је сѣдѣ прѣдѣ сѣдиштѣ (сръбскини и прѣдѣ једицѣ дѣброкчанинолъ, и що сѣдигта, този да је скрки)ено; а прѣдѣ краљевство ми да идѣ за некѣфъ, (за враждѣ, за членадина, за конъ, 8 томъ да је сѣдѣ дѣброкчанинъ прѣдѣ краљевство(м) ми; и кѣпци, юко несвѣ кѣплю, ако разкотошарѣ (8 Еркекокъ, да плати царинѣ; ако ли лимо несе, да где прода, тѣ и) царинѣ (да) плати; (и ако) кто пакости киноградашъ дѣброкчанимъ, (да га позовѣ прѣдѣ краљевство ми: да юко се шврѣте кривъ, да дастѣ) краљекъ(стко) ми чло џка да издастѣ; да ако не да плати (краљевство ми; и юце да ихъ држжи краљевство ми на томъ за) конинѣ, кои сѣ имали 8 ст҃о почишлага гдна ѡца краљевства ми, (да ходѣ сководно по земли краљевства ми, и сию милостѣшъ створи) краљевство ми 8 Еркхълави (к)ъди прѣходи краљевами поклисчарѣ (шть Дѣброквника Никола Крвникъ и Бинкчвла Фосковикъ. И сије се) писани(и) створѣ на кръстовъ дѣлъ вѣ свѣдѣније всакомъ.

Кралъ (?)

* * *

II. Исправе о везама с угарскијем краљевима и хватскијем бановима.

Осам исправа су предмет овијех веза. Једна је исправа комисија Дубровчана 1358. године својијем посланицима код краља угарскога Људевита; писана је италијански. Друга је исправа краља угарскога Сигисмунда 1402. године о дубровачкоме данку;

У Н И В Е Р З И Т Е Т С К А В И Б Л И О Т Е К А

писана је латински. Трећа је 1442. године бана хрватскога Матка Таловца, писана такођер латински. Четврта је исправа бана Дамеана 1473. године, писана је Ћириловицом. Пета је Михајла посланика бана хрватскога, год. 1488; писана је глаголицом. Три су поље писане од капетанâ Хрвата Дубравчића и Спадарића, који су водили најмљене војнике (барабанте) из Хрватске у Дубровник. Та су писма XVII. вијека и писана су хрватски и латиницом.

1. Комисија Дубровчана својим посланицима код краља Људевитша 1358. године.

За уважење ове исправе треба се осврнути на прилике, у којијем се налазио онда Дубровник. Он бјеше под заштитом млетачком од године 1232 до године 1358, то јест за 126 година; затијем измијени ту заштиту с угарском. Познат је уговор, који су Дубровчани склопили с Млечићима 1232 год. за заштиту, и поновили мал не истијем ријечима 1236. године. Он је објелодањен у Енгеловој хисторији Дубровника 1807 г., а прештампао га је и првео¹ каноник Иван Стојановић године 1900 (стр. 131-8) у својем пријеводу и наставку истог дјела. Штампан је и у Љубићевијем: *Listine o odnosajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke Republike; izdala Akademija u Zagrebu 1868. I. vol. na str. 46 i 49.*

Год. 1358 мјесеца фебруара република млетачка уговори с Људевитом I. мир у Задру и одрече се цијелога Приморја од Кварнерског залива па све до границе Драча, и од самог Дубровника. Тада Дубровчани признадоше заштиту угарску склапајући зато уговор с краљем угарским Људевитом I. 11. априла 1358. Овај је уговор објелодањен у *Diplomatarium Relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae. Gelcich - Thallöczy. Budapest, 1887.*

¹ Овому пријеводу поткрада се погрешка на стр. 133, где у латинском тексту на 7. ретку стоји *gratu* мјеште *Gradu*, а на 8. *caput aggeris* мјеште *Caput aggeris*, те ријечи: *a Gradu usque Caput aggeris* преведене су погрешно: *од главе до пеће*. Истина је да је, сам пријеводилац ставио упитник; али су *Gradu* и *Caput aggeris* два мјesta на негдашњем земљишту млетачке републике, која се италијански зову *Grado*, сада у аустријском Приморју, и *Cavarzere*, не далеко од ушћа Адібе на југозападу града *Chioggia*; зато *a Grado usque Caput aggeris* звачи: *од Града до Каварзере*.

Али кад су Дубровчани имали да склопе уговор, послаше краљу своје посланике, да испослују што боље увјете и дадоше им зато писмен налог или комисију, коју доносимо као прву између исправља краљевља угарских и бановља хрватскијех. И ако се на промјену заштите може примјенити народна пословица: „Ако у гору — вуци, ако у поље — Турци”, слободно се може рећи, да су Дубровчани угарском заштитом получили неку корист, коју им није давала млетачка заштита, и није било наде, да се они унаприједа опросте сасвијем од млетачке премоћи. Али прилике и догађаји, који су се полагано развијали, наведоше паметне Дубровчане, да већ неколико година прије преправљају одлучно нове везе с Угарском а да не прекину пријатељске везе с Млечићима и то све до посљедњег часа год. 1358 разликујући се у томе од осталих градова у Далмацији, који су били безобзирно окренули леђа Млечићима и тражили господство угарско. Дубровчани наиме окром веза с Млечићима, имали су разнијех интереса по српскијем земљама и у краљевини обију Сицилија, где је Људевит I. иза уморства свог брата Андрије био за кратко за господовао иза војне 1347-8 г. и опет завојшио год. 1350. По овијем земљама укрставали су се интереси Млетака, Људевита I., цара Душана и другијех владара. Они су били тек стекли год. 1333 Стонски Рат и Приморје, где имаћаху још много неприлика, тежили су за новијем раширењем свог земљишта, требовали су да набављају тисуће стара жита по земљама српскијем, у Пуљи и друговдје по краљевини обију Сицилија. Стога требала им је опрезност још зато, јер су били слаби и што су им се по-нављале незгоде; н. пр. год. 1340 Млечићи били су покушали, да их скуче сасвијем под своју власт, а год. 1347-8 куга бјеше покосила преко 7000 грађана. Рат између Млечића и Људевита порад Задра трајао је од 1345 до 1348, а при том су Ђеновези помагали Људевита; рат се понови и трајаше други пут од 1356 до 1358 а сврши падом Задра и миром између Млечића и Људевита. У та два рата Дубровчани су по заштитном уговору вјерно стали уз Млечиће са својим галијама против Људевита у Задру год. 1345-6 и послије а и кад је између првог и другог рата бијесни рат између Млечића и Ђеновеза, једнако су Дубровчани били уз прве. Али управ у ономе првоме рату (1345-8) Дубров-

чани почеше уговорати с Угрима за промјену млетачке заштите у угарску, и то можда јер су предвиђали да ће Млечићи подлеђи у борби, те Илија Сарака, митрополит дубровачки, најжешћи између цијelog дубровачког свећенства противник Млетака, кад год. 1345-6 бјеше на двору угарског краља, обавјести га да му се Дубровчани желе подложити; кад се краљ поврати из Напуља и био год. 1348 у Врани и Острвици, опет Сарака с трима племићима поће краљу на поклоне; и можда се тада договараше с краљем.

Године 1346. Дубровчани послаше свечано посланство цару Душану. Он их почасти својем посјетом и потврди им пријашње повластице. Млечићи не могаху ипак приговорити Дубровчанима, да се нијесу понашали прама њима као прави пријатељи, што више морали су признати да су својем галијама до посљедњег тренутка вјерно и поштено пристајали уз њих у рату. У знак признања џалу им послаше повељу, којом их убраја све у Млетачке грађане; та је повеља од 25. јануара 1358; то бјеху посљедњи часови млетачке заштите, јер истодобно дужд позове млетачког кнеза из Дубровника, да га за свећ остави. Ту повељу Дубровчани уврсте као 98. поглавје осме и посљедње књиге статута и налази се на стр. 277. у *Liber Stat. Civ. Rag.*, који су издали Богишић и Јиречек.

Дубровчани су дакле год. 1358 измијенили господство млетачко с угарским. Која је разлика била између једнога и другога, указаће нам упоређење уговора од год. 1232 (1236) и оног год. 1358. Што су Дубровчани жељели при склапању овог новог уговора, каже нам њихова комисија посланицима; које су њихове жеље биле испуњене, показаће нам упоређење глава комисије с главама уговора. Тако ћемо моћи најбоље оцјенити вредност саме комисије.

Из упоређења уговора од 1232 и оног од 1348 произлази:

1. Да је уговор млетачки склопљен привидно за три године, али управ за дуго неизвјесно вријеме по вољи дуждевој а угарски уговор захтијева поданство Дубровника прама Људевиту и свијем његовијем наследницима. Уговор је фактично вриједно до г. 1526.

2. По млетачком уговору кнез дубровачки морао је бити из Млетака и биран од дужда и већине вијећа. По угарском уговору Дубровчани имали су свог властитог кнеза и избор им је био

слободан. Ову слободу Дубровчани нијесу имали под млетачком заштитом. Али су зато под угарском заштитом имали намјештати по отоцима поданике угарске, које ће им сам краљ потврђивати.

3. По млетачком уговору Дубровчани су били дужни бирати Млечића за свог митрополиту и евентуално подложити именовање потврди млетачкому патриарси у Граду, којему да буде подложен. Угарски уговор нема никаква увјета о бирању митрополите.

4. По млетачкоме уговору свећенство бјеше дужно у митрополитској цркви (Госпи Великој) свечано пјети хвале дужду, патријарси, митрополити и кнезу три пута на годину. По угарском једнако су морали пјети краљу угарскому. То исто бјеше и прама грчком цару по старијем заштитном уговору.

5. По млетачком уговору кнез и митрополит били су дужни полагати присегу вјерности млетачкому дужду; исту присегу морали су полагати свако десет година и сва властела од 17. године живота унаприједа; окром тога и сваки јавни службеник био је једнако дужан да положе присегу; формулари присеге у дубровачком статуту потврђују ово.

По угарскоме уговору нема дужности присеге; Дубровчани су само дужни признавати господство краљево и развијати угарски барјак на копну и на својем бродовима.

Кад би дошли посланици у краља, морали су клекнути и пољубити земљу, а кад би дали вјеровно писмо, морали би га прије пољубити и отрти о лице. Давали су такођер дарове.

6. По млетачкоме уговору Дубровчани су били дужни дати стан и храну млетачкому дужду и његовијем посланицима, кад би дошли у Дубровник. По угарском уговору били су они дужни дати стан и два ручка и двије вечере краљу и његовијем практиоцима, којијех је могло бити стотина.

7. По млетачкоме уговору Дубровчани су морали давати Млечићима једну оружану галију, кад би ови повели у рат најмање 30 галија; дубровачка би галија стала, док би стајало и млетачко бродовље. По угарском уговору једнаку су дужност имали Дубровчани према угарском бродовљу.

8. По млетачком уговору, кад би Млечићи опремили галије против Качићима и Далматинцима, и Дубровчани су морали опремити брод с 50 људи и прогонити гусаре од Драча до Млетака. По угарском уговору, кад би краљ скупио војску у Далма-

цији, Дубровчани су му давали на десет његовијех галија једну своју.

9. По млетачкоме уговору Дубровчани су били дужни да давају један пут на годину 12 перпера (= 6 дубр. дуката) млетачкому дужду а 100 старијех златнијех перпера републици млетачкој, 400 перпера кнезу дубровачкому и све друге дохотке и обичајне части осим дохотка од соли. По угарском уговору Дубровчани ће давати краљу сваке године 500 дуката.

10. По млетачком уговору пријатељи Млечића биће и пријатељи Дубровчана а њихови непријатељи биће и непријатељи Дубровчана; окром тога ови неће примати Качиће, Далматинце, гусаре ни друге разбојнике. По угарском уговору свега тога нема, што више Дубровчанима је слободно опћење с Млечићима и са Србијом, кад би краљ ратовао с овијем државама.

11. По млетачком уговору трговање и бродарење Дубровчана страном је стегнуто, страном забрањено а страном оптерећено царинама и гледе тога има више глава и увјета. По угарском уговору нема никакве запреке гледе трговања.

По досадањем упоређењу Дубровчани су се новијем уговором много окористили, јер су сада могли слободно бирати свог кнеза, јер им не бјеше ништа ограничено за избор митрополите, јер се није полагала никаква присега вјерности, јер нијесу били дужни држати непријатеље краљеве за своје, окром случаја поморског рата, а изрично било им је просто опћити с Млечићима и са Србијом, кад је краљ био у рату с овијем државама.

Сувише је краљ обећао;

1. Да ће до потребе обранити Дубровник од Србије и Босне;
2. Да ће штовати статуте, обичаје, владу и земљиште дубровачко;
3. Потврдио им је сву имовину републике;
4. Установио је да при распрама између дубровачкијех и угарскијех поданика, надлежан је суд окривљеника.

Овај добитак био је толико знатнији, што Угарска, са својем средиштем далеко на Подунављу, бјеше даља и мање опасна него Млечи, који су били на мору, које спаја и приближује крајеве.

Сада треба да упоређењем комисије изручене посланицима с уговором год. 1358 иштемо, што су Дубровчани жељели да по-

стигну уговором, и које су њихове жеље биле управ испуњене. Ова комисија доказује посве бистро мисли водилице дубровачке републике у оно доба и темењна начела ове државице, и ово је можда нај знаменитија страна исправе, те она с тога добива знаменитост, која прелази значај самог списка, иначе по својој намјени само преправна исправа за обављење једног државног послана. Ове мисли водилице бјеху:

1. Слобода републике дубровачке гледе врховне владе и цијеле унутрашње управе.¹
2. Слобода законодавне власти дубровачке.
3. Слобода финанцијалне управе и доходака државнијех.
4. Слобода трговања и једнакост републике с Угарском у међусобнијем трговинскијем и правнијем сношајима.
5. Слобода веза са српскијем земљама и у случају рата Угарске с њима и признање старинскијех веза.
6. Слобода веза с јужном Италијом због потребе опћења Дубровчана с овом земљом.
7. Слобода веза и с Млетачком и у случају њена рата с Угарском. Већ наспоменута близина ове државе, опћење с њом и непогибельност за Дубровник нукаху Дубровчане да траже ту слободу.
8. Моћна заштита Дубровника са стране велике државе (онда Угарске) против сваког непријатеља и које му драго државе, која би напала Дубровник.
9. Раширење граница републике на сјевероистоку и на југоистоку, које су Дубровчани озбиљно били замислили и послије управ страном и извели. У то раширење они су били увели Требиње (разумијева се Травуњу), Конавле и Драчевицу, т. ј. Херцег-Нови. Конавле, како се зна, Дубровчани стекоше од год. 1391 до год. 1427. Прама овијем захтјевима Дубровчана, њихове обавезе, и ако су признали господство угарско, бјеху незннатне, а од Млечића нијесу се могли надати свему оному, што су тражили од краља, па и да се не обазремо на прилику, да је Млечиће Људевит већ био искључио из овог краја. У кратко речено потпуна унутрашња слобода, слобода веза са српскијем земљама и ваљана заштита и раширење граница, то је потакло Дубровчане да много година прије уговора траже краља Људевита.

¹ Рек би да до намјештања кнезова угарскијех по отоцима дубровачкијех никда се не дође.